

Округли сто
УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ НА ЗАПОСЛЕНЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
(15. јуни 2021. године)

Округли сто
УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ НА ЗАПОСЛЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
(15. јуни 2021. године)

Издавач

САВЕЗ САМОСТАЛНИХ СИНДИКАТА СРБИЈЕ
Трг Николе Пашића 5, Београд

За издавача

Љубисав Орбовић,
Председник СССС

Приредили за штампу

Др Рајко Косановић
Др Сања Пауновић

Дизајн корице

Ивана Зорановић

Припрема и штампа

Досије студио, Београд

ISBN 978-86-89757-04-0

Тираж

250

САВЕЗ САМОСТАЛНИХ СИНДИКАТА СРБИЈЕ
CONFEDERATION OF AUTONOMOUS TRADE UNIONS OF SERBIA

Округли сто
УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ
НА ЗАПОСЛЕНЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
(15. јуни 2021. године)

Из Стручне службе Савеза самосталних синдиката Србије
у активности везаним за Округли сто
„Утицај пандемије на запослене у Републици Србији“,
учествовали су:

- Светлана Манчић, Дипл. политик.
- Др Рајко Косановић
- Др Сања Пауновић
- Др Драгана Петковић Гајић
- Мара Зимоњић, Маст. психол.
- Владан Обрадовић, Дипл. прав.
- Мр Дивна Вујасиновић-Дучић
- Александар Марковић, Дипл. прав.

Садржај

ПРЕДГОВОР (Др Рајко Косановић, Др Сања Пауновић)	7
--	---

**Округли сто
УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ НА ЗАПОСЛЕНЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
(Београд, 15. јуни 2021. године)**

1. Учесници на Округлом столу	11
2. Отварање Округлог стола – Зоран Михајловић, секретар Већа СССС	12
3. Уводно излагање – Љубисав Орбовић, председник СССС	13
4. Презентација: Утицај COVID 19 пандемије на материјални положај радника у Србији (др Рајко Косановић и др Сања Пауновић)	15
5. Презентација: Утицај измењених услова рада (изазваних пандемијом) на психичко здравље запослених – истраживање (Мара Зимоњић)	45
6. Извод из дискусије	57
7. Затварање Округлог стола – Љубисав Орбовић, председник СССС	72
ЗАКЉУЧЦИ	75
ИЗ СРЕДСТАВА МЕДИЈА О ОКРУГЛОМ СТОЛУ	79
ЛИТЕРАТУРА	85

Предговор

(Др Рајко Косановић, Др Сања Пауновић)

Савез самосталних синдиката Србије, 15. јуна 2021. године, организовао је Округли сто на тему: „Утицај пандемије на запослене у Републици Србији“.

Учесници Округлог стола били су представници: репрезентативних синдиката, Уније послодаваца Србије, Министарства здравља Републике Србије, Социјално-економског савета Републике Србије, Међународне организације рада, Управе за безбедност и здравље на раду, Института за медицину рада „Др Драгомир Карајовић“, Друштва економиста Београда, Института друштвених наука у Београду, Инспектората за рад и други.

Округли сто је отворио, и уједно био модератор, Зоран Михајловић, секретар Већа Савеза самосталних синдиката Србије.

Уводно излагање имао је Љубисав Орбовић, председник Савеза самосталних синдиката Србије.

Након отварања Округлог стола и уводног излагања, др Рајко Косановић имао је презентацију под називом „Утицај COVID 19 пандемије на материјални положај и психичко здравље радника у Србији“.

Поменута презентација, у овом материјалу је проширена и приказана у облику две презентације и то:

- 1) Утицај COVID 19 пандемије на материјални положај радника у Србији (коју су приредили: др Рајко Косановић и др Сања Пауновић)
- 2) Утицај измењених услова рада (изазваних пандемијом) на психичко здравље запослених (коју је приредила Мара Зимоњић).

Након презентације уследила је дискусија учесника Округлог стола. Утицај пандемије на запослене у Републици Србији, анализиран је из два аспекта, и то: 1) утицај пандемије на материјални положај запослених (радника) у Републици Србији, и 2) утицај пандемије на психичко здравље запослених.

Округли сто је одржан у оквиру Пројекта „Заштита радничких права у време кризе COVID-19“, а уз подршку ITUC/PERC и Union to Union (LO, TCO&SACO Sweden).

Округли сто

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ НА ЗАПОСЛЕНЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

(Београд, 15. јуни 2021. године)

1. Учесници на Округлом столу – гости

---

1. Др Зоран Радовановић	државни секретар у Министарству здравља
2. Проф. Др Гојко Рикаловић	председник Друштва економиста Београда
3. Др Нада Новаковић	Институт друштвених наука
4. Проф. Др Александар Миловановић	директор Института за медицину рада „Др Драгомир Карајовић“
5. Др Јован Протић	национални координатор Међународне организације рада за Србију
6. Горан Марковић	Инспекторат за рад
7. Миодраг Лонцовић	Управа за безбедност и здравље на раду
8. Душан Петровић	секретар Социјално економског савета Републике Србије
9. Зоран Илић	заменик председника Уједињених гранских синдиката „Независност“
10. Др Михајло Митровић	потпредседник Удружења пензионера Србије и некадашњи директор Ургентног центра Клиничког центра Србије
11. Срђан Дробњаковић	директор Уније послодаваца Србије
12. Марија Мартинић	руководилац Центра за образовање Уједињених гранских синдиката „Независност“

2. Отварање Округлог стола

---

*Зоран Михајловић, секретар
Већа Савеза самосталних синдикала Србије*

Пандемија је већ више од годину дана на нашем простору, и она је у великој мери утицала, како на економска кретања, тако и на друштво у целини. Криза је погодила економију, више приватни сектор, али ни јавни није остао имун.

Нажалост, појавили су се и неки нови облици рада са којима се данас суочавамо. Имамо доста проблема да их препознамо, да их на неки начин квалификујемо, као што је то рад на даљину и рад од куће.

Није добро то што је рад неких делатности потпуно престао, попут угоститељства и туризма, мада са падом интензитета вируса короне помало поново оживљавају, али споро.

За многе раднике, ово је значило поред економских несигурности, и несигурност посла, и повећање психичког оптерећења физичког и менталног здравља. О свему овоме говориће данас учесници округлог стола, свако из свог аспекта.

3. Уводно излагање

---

*Љубисав Орбовић, председник
Савеза самостјалних синдикаља Србије*

Ако се вратимо у период када је корона почела да се појављује, ситуација у којој смо се нашли била је велика непознаница за све, и за здравствене раднике, и за економисте, и за запослене. Значи, сви смо имали недоумицу и страхове у ком смеру ће све ићи.

Најављиване су велике катаклизме, велике опасности по животе, губљење радних места, драстичан пад економије... много тога се и десило.

Уз сву сумњу и страхове, успели смо, да се као земља, врло брзо организујемо. Наш здравствени систем је био за сваку похвалу. У тако неизвесном периоду, обезбедили смо опрему, људство, касније и лекове. Обезбедили смо да се људи едукују „у ходу“, да се лече болесни, а касније и вакцинацију, и да се на тај начин разреши проблем. Држава је успела да обезбеди вакцине за све своје грађане. Успели смо и да будемо солидарни, и да са вакцинама помажемо грађане у региону. То говори о нашој спремности, доброј организацији и функционисању у овом тешком периоду.

У почетку је велики проблем био шта ће бити са привредом?

Како ће људи опстати?

Било је великих страхова од болести, а са друге стране и питања: да ли ћемо радити и да ли ћемо примати плате?

Ми смо као народ сиромашни и немамо залиха, живимо од месеца до месеца. Међутим, нашло се решење. Направио се корак који је наишао и на критике. Посвећена је пажња послодавцима у првим моментима, како онима у микро-предузећима, тако и великим фирмама.

На овај начин смо успели да обезбедимо да се те мале фирме одрже и обезбеди да људи не губе своја радна места.

Према званичној статистици из 2020. године, око 60.000 људи је новозапослено, што је невероватна, али истинита чињеница.

Оно што је правило велики проблем и револт јесте препорука, односно обавеза да се држи социјална дистанца, а не физичка, као што би то било логично из здравствених разлога. Та социјална дистанца је, нажалост, свесно убачена. И страх ме је да је у том периоду и направљена та дистанца у појединим круговима. Када погледате светске податке, видите да је богатство мултимилијардера у том периоду страховито порасло. Значи, њима је ова криза помогла да увећају своја богатства, док су сви други остали на истом или нижем нивоу.

Када су службе Савеза почеле да припремају ову тему, гледали смо и један други проблем, а то је психичко стање људи: како смо поднели све ове мере, које су људе натерале да буду у кућама и да буду отуђени једни од других, од својих породица, пријатеља и колега.

4. Презентација:
Утицај COVID 19 пандемије
на материјални положај
радника у Србији

(др Рајко Косановић и др Сања Пауновић)

**УТИЦАЈ COVID 19 ПАНДЕМИЈЕ
НА МАТЕРИЈАЛНИ ПОЛОЖАЈ
РАДНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

Др Рајко Косановић

Др Сања Пауновић

drrajko.kosanovic@gmail.com

sanja.paunovic@sindikat.rs

Београд, 15. јун 2021. године

УВОД

УТИЦАЈ ПАНДЕМИЈЕ НА ЗАПОСЛЕНЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ, како гласи назив Округлог стола, може се разматрати са два међусобно повезана аспекта: а) утицаја пандемије на материјални положај запослених и б) утицаја пандемије на психичко (ментално) здравље запослених.

Утицај пандемије на материјални положај запослених не може се посматрати издвојено, односно независно од укупних економских кретања, како на међународном, тако и на националном нивоу.

Циљ округлог стола је да на основу анализе утицаја пандемије на материјални положај и психичко здравље запослених, укаже на основне проблеме који постоје у овим областима и да се предложи одређене измене у законској регулативи (Закону о раду, Закону о безбедности и заштити здравља на раду и другим законима), као и у гранским колективним уговорима и колективним уговорима код послодаваца.

Проглашење пандемије и њене последице

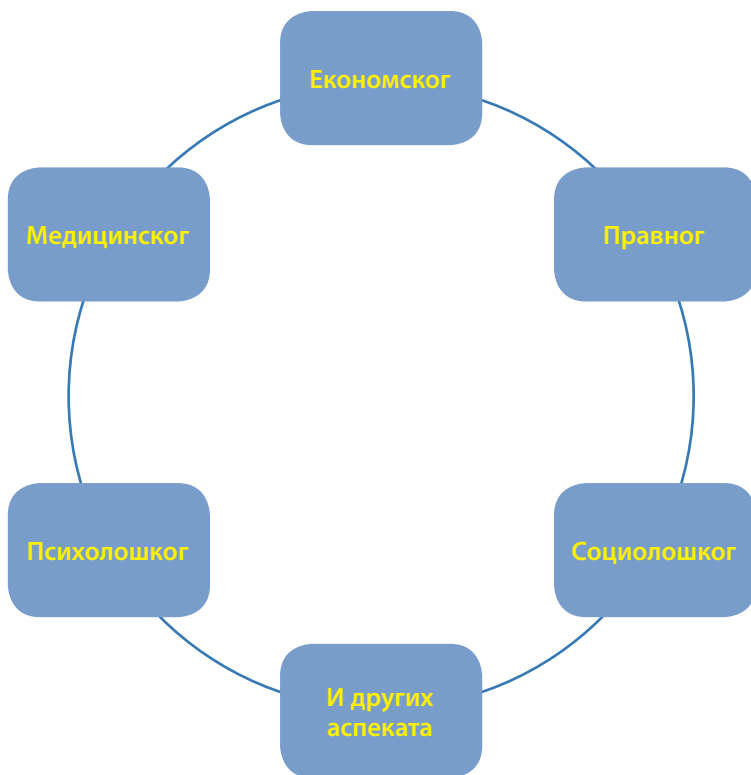
Светска здравствена организација је 11. марта 2020. године прогласила пандемију заразне болести COVID-19, изазване вирусом SARS-CoV-2.

Бројне су негативне последице пандемије на здравље и живот људи, њихов материјални положај, привреду и друштво у целини.

Последице се могу разматрати са медицинског, психолошког, економског, правног, социолошког и других аспеката.

Криза изазвана пандемијом нужно ће наметнути потребу преиспитивања модела система здравствене заштите, првенствено сегмента јавног здравља, модела социјалне сигурности и економских модела.

Економска кретања на међународном нивоу

Имајући у виду чињенице да је Србија спољно-трговински, технолошки, инвестиционо и на друге начине повезана са међународном заједницом, у првом реду са земљама Европске уније, неопходно је посматрати и анализирати начине на које је пандемије утицала на међународна економска кретања.

Подаци Евростата, али и други извори, указују да је међународна економија у значајној мери погођена пандемијом, а што се, између осталог, огледа у:

Република Србија

Појава епидемије у значајној мери одразила се и на привреду и друштво у Србији.

Последице пандемије, која још траје, размотрићемо на основу следећих показатеља:

- бруто домаћи производ (БДП);
  - буџетски дефицит,
  - јавни дуг;
- демографска кретања;
- стање на тржишту рада;
  - зарада;
- доходне неједнакости;
- сиромаштво и других.

Бруто домаћи производ (БДП)

Економска наука, у доброј мери, одговорила је на питање због чега Србија остварује ниске стопе привредног раста. Као пример може се навести рад Павла Петровића, Данка Брчеровића и Мирјане Глигорић, под називом „ЗАШТО ПРИВРЕДНИ РАСТ СРБИЈЕ ЗАОСТАЈЕ?“ (Економика предузећа, број 67 (1–2), Београд, март 2019.) у коме је показано да је раст БДП-а у Србији 2 процентна поена испод потенцијалног раста, и то због: 1) слабих институција (владавине права и контроле корупције), 2) ниских инвестиција (првенствено домаћих приватних инвестиција) и 3) недостатака у образовању.

У 2020. години остварен је пад БДП-а од 1%. У односу на друге земље, посебно оне из окружења, тај пад је најнижи, па се често, најчешће од стране политичара, наводи да је Србија, у поређењу са европским земљама: „имала највећи раст БДП, иако ипак је имала најмањи њаг“.

Треба имати у виду да Србија, последњих година, остварује ниске стопе раста БДП.

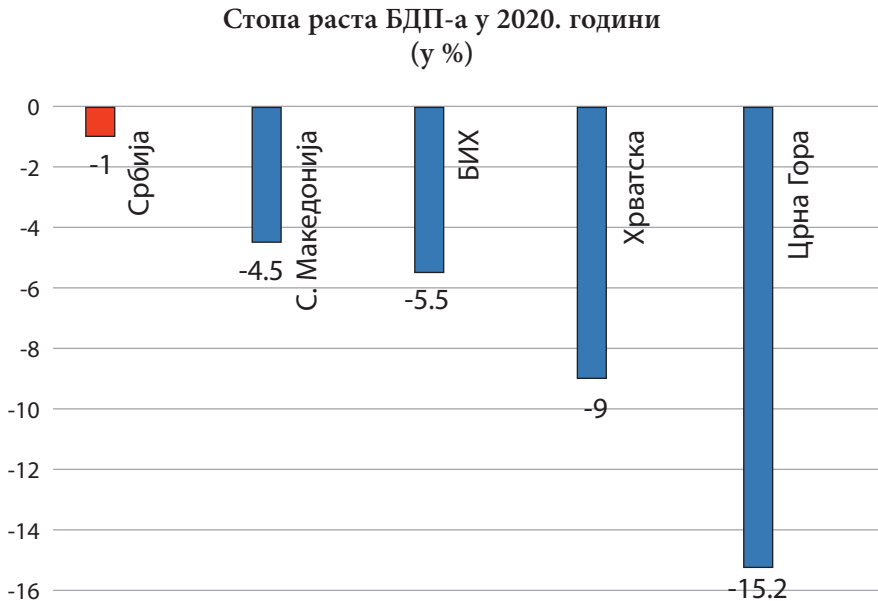
Просечна стопа раста БДП, у периоду од 2012. до 2019. године била је око 2%. У том периоду стопе раста БДП биле су следеће:

2012. година	– 0,7%
2013. “	2,9%
2014. “	– 1,6%
2015. “	1,8%
2016. “	3,3%
2017. “	2,1%
2018. “	4,5%
2019. “	4,2%
2020. “	– 1,0%

Стопа раста БДП-а у 2020. години

Од европских земаља раст БДП-а у 2020. години оствариле су само Ирска (2,5%) и Турска (1,8%). Нешто нижи пад БДП-а од Србије оствариле су: Норвешка, Лиџванија и Белорусија (-0,8% до -0,9%).

Интересантно је да је највећи раст БДП-а у свету у 2020. години остварила Гвајана (43,4%); а за ову годину ММФ је проценио њен раст од (16,4%).

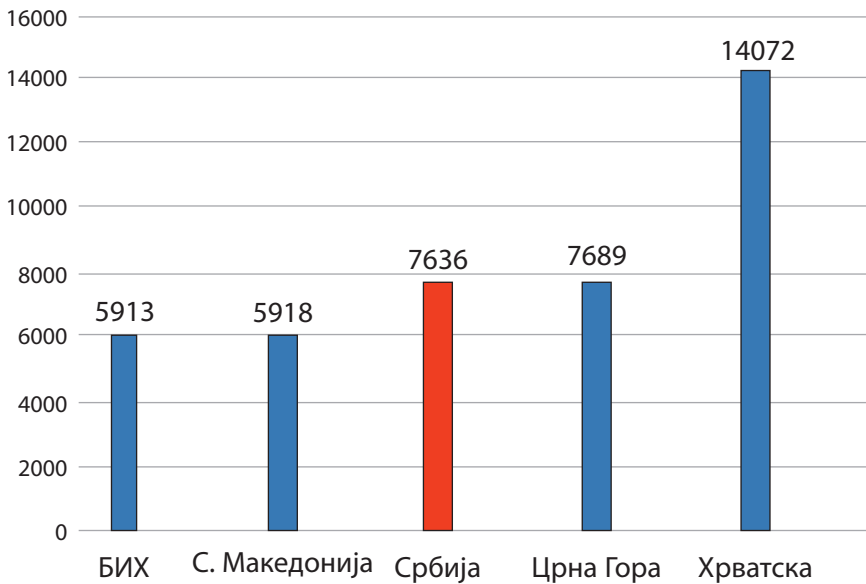

БДП по становнику у 2020. години

На чињеницу да је Србија последњих година остваривала ниске стопе раста БДП-а показују, поред осталог, и подаци:

- Хрватска која је у 2020. години имала пад БДП од 9%, а у истој години имала је већи БДП по становнику (per capita) од Србије за 84,28%, и
- Црна Гора која је у 2020. години имала пад БДП-а од 15,2%, а у истој години је имала већи БДП по становнику од Србије за 0,69%.

БДП по становнику у 2020. години
(у доларима)

Буџетски дефицит

Кризну 2020. годину Србија је завршила са рекордним буџетским дефицитом од 8,1% БДП-а (око 3,7 млрд. евра), који је био највећи у последњих двадесет година.

Законом о буџету Републике Србије за 2021. годину предвиђено је да фискални дефицит износи 2,9% БДП-а.

Законом о изменама Закона о буџету Републике Србије за 2021. годину, донетим 22. априла 2021. године фискални дефицит је повећан са 2,9% (око 1,5 млрд. евра) на 6,9% БДП-а (око 3,5 млрд. евра), односно за 2 млрд. евра.

Према Фискалном савету, половина повећања фискалног дефицита могла би се оценити економски утемељеном или неспорном.

Као последица раста фискалног дефицита, неминовно ће доћи до раста јавног дуга.

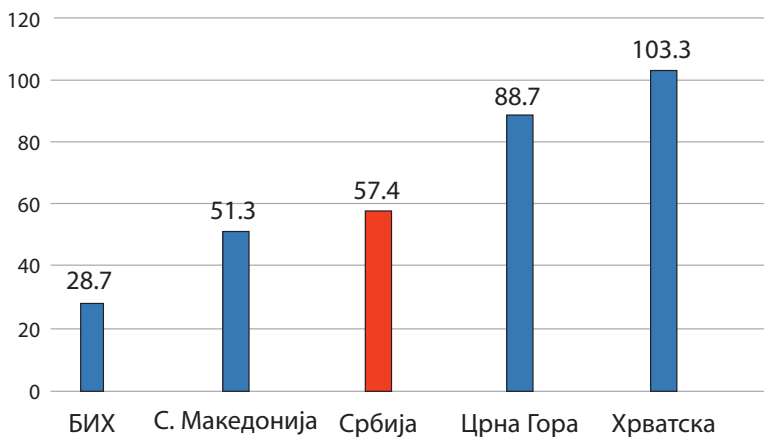
Јавни дуг

Са стањем на дан 31. децембар 2020. године јавни дуг у Србији је износио 26,67 млрд. евра, што је представљало 57,4% БДП-а.

На дан 31. март 2021. године јавни дуг је износио 28,14 млрд. динара. Процене су да ће учешће јавног дуга расти до нивоа од 61 до 62% БДП-а.

Оптерећеност једне земље јавним дугом не може се посматрати само на основу његовог учешћа у БПД-у. Једна земља може имати високо учешће јавног дуга у БДП-у, а да буде у повољнијем положају од друге земље која има ниже учешће. На пример, у Француској учешће јавног дуга у БДП-у у 2020. години износило је 115,7%, међутим она је била у повољнијем положају од Србије, у којој је јавни дуг са стањем на дан 31. децембра 2020. године износио 57,4%, јер је у Француској учешће камата у БДП-у износило 1,6%, а у Србији око 2%.

Учешће јавног дуга у БДП-у у 2020. години (у %)

Јавни дуг – оптерећење

Отплата камата и пратећи трошкови задуживања, претходних година, у Србији су износили око 950 милиона евра. У буџету за 2021. годину они су планирани у износу од 111,3 милијарде динара (око 946 милиона евра).

Расходи камата и задуживања планирани за 2021. годину, једнаки су расходима у износу од:

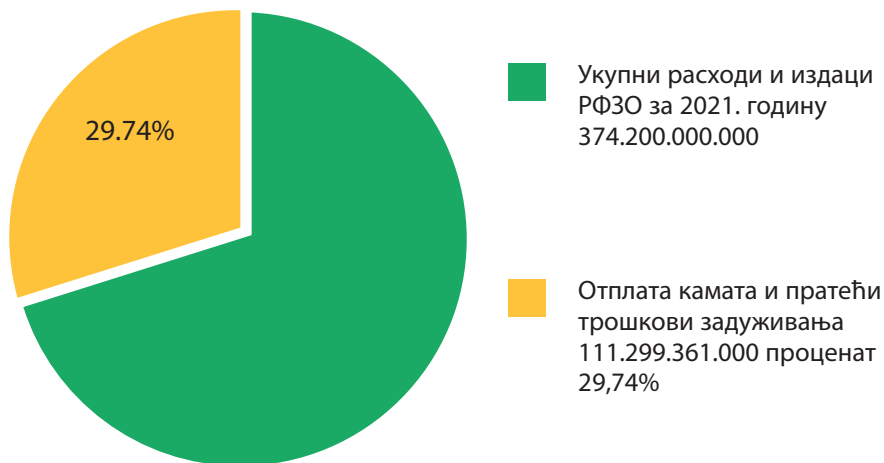
а) 29,74% укупних расхода и издатака Републичког фонда за здравствено осигурање за 2021. годину (374.200.000.000 динара)

б) 71,68 % расхода РФЗО за плате и накнаде плате са доприносима на терет послодавца за запослене у здравству Србије (155.268.600.000 динара)

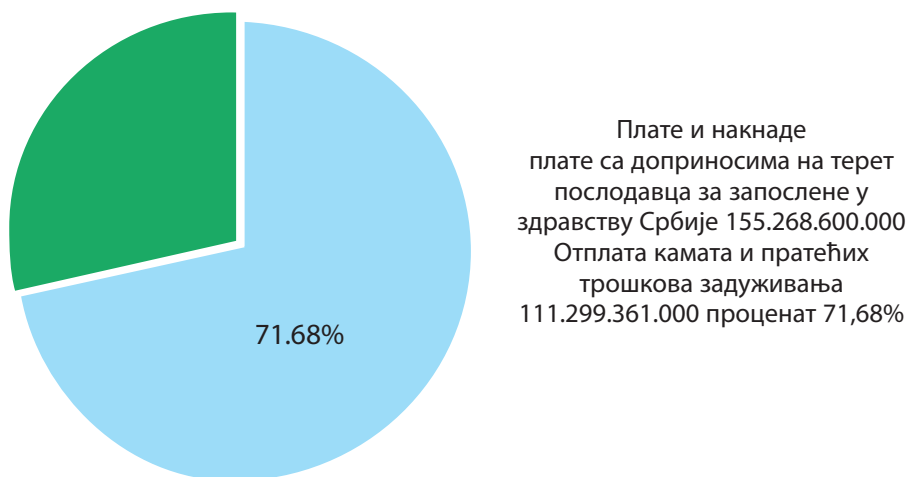
в) за 16,64% су већи од укупних трошкова за лекове (92.814.800.000 динара). Укупне трошкове лекова чине:

- а) лекови и медицинска средства у здравственим установама;
- б) лекови издати на рецепт и
- в) лекови за лечење оболелих од ретких болести.

Камата на јавни дуг
(једнака је 29,74% укупних планираних расхода и издатака РФЗО за 2021. годину)

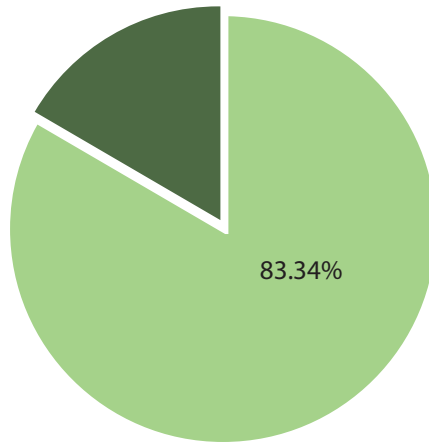

Трошкови за отплату камата једнаки су износу 71,68 укупних расхода за плате запослених у здравству Србије

Камата на јавни дуг (већа је за 16,66% укупних планираних расхода за лекове РФЗО за 2021. годину)

Тржиште рада

За разумевање утицаја COVID-19 кризе на тржиште рада у Србији, треба имати у виду да у Србији, као у осталом и у другим земљама, постоји више значења појма „зајослени“.

Најуже значење појма „зајослени“ постоји у Закону о раду, у члану 5, где се под појмом запослени подразумева:

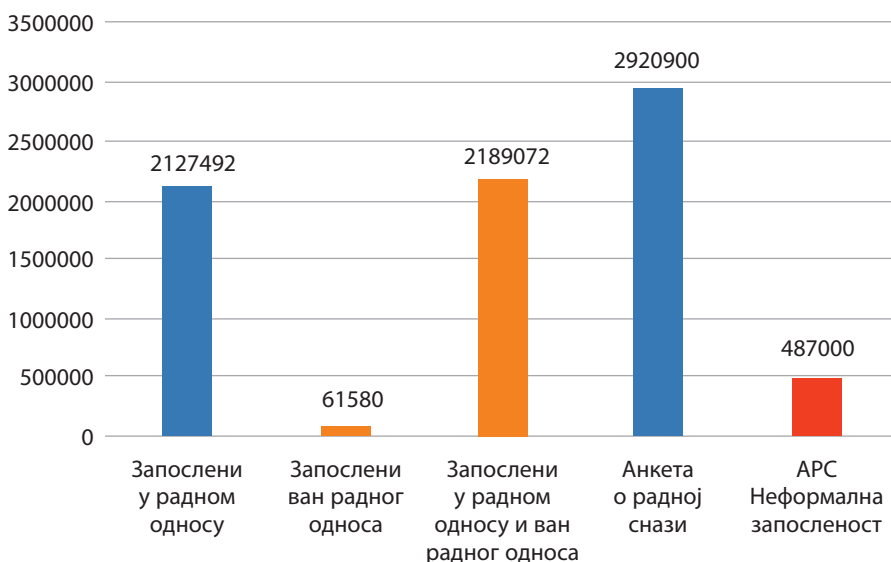
„физичко лице које је у радном односу код њослодавца“, дакле, само запослени на неодређено радно време.

Најшире значење појма „зајослени“ имамо у Анкети о радној снази, која:

„зајосленим лицима смајтра: лица која су најмање један сајт у њосмајтраној седмици обављала неки њлађени њосао (у новцу или њајури), као и лица која су имала зајослење, али су у њој седмици била одсујтна са њосла (уз ѡаранцију њоврајка)“.

Приликом измена и допуна постојећег или израде новог Закона о раду, а што је предвиђено да се деси у децембру текуће године, у складу са Планом рада Владе Републике Србије за 2021. годину и Акционим планом за Поглавље 19 – социјална политика и запошљавање, неопходно је, поред осталог, проширити дефиницију појма „запослени“ (или је заменити дефиницијом појма „радник“) у смислу да се под њим подразумева свако радно-ангажовано лице, без обзира на правни основ на основу кога је ангажовано, укључујући и samozапослена лица. У складу са тим неопходно је изменити и дефиницију „синдиката“, јер према важећој дефиницији (члан 6. Закона о раду) право на синдикално организовање имају само лица запослена на неодређено и одређено време, а што је у супротности са чланом 55. Устава Републике Србије, према ком право на синдикално организовање немају само лица „у радном односу код послодавца“, већ и сва остала радно-ангажована лица. Такође, према Одбору за слободу удруживања МОП-а, право на синдикално организовање имају сви радници, без обзира на правни основ по коме раде, такође отпуштање радника не може да доведе до престанка синдикалног статуса.

Регистровани запослени у радном односу и ван радног односа и према АРС у IV кварталу 2020. године

Тржиште рада

У IV кварталу 2020. године у радном односу (најуже значење појма „запослени“) било је запослено 2.127.492 лица (запослени у правним лицима, предузетници и запослени код њих и лица која самостално обављају делатност), а према Анкети о радној снази 2.920.900 лица. Разлика између ова два концепта запослености је 793.408 лица.

Од наведених категорија запослених, у најтежој ситуацији били су *неформално запослени*. Њихов број је у II кварталу 2020. године у односу на IV квартал 2019. био мањи за 86.800 лица или за 16,74%. У III кварталу, у односу на II квартал дошло је до повећања за 77.500 лица или за 17,9%, да би у четвртм кварталу 2020. године у односу на III квартал исте године дошло до смањења броја запослених за 22.700 лица или за 4,5%

У односу на неформално запослене, у нешто бољем положају били су *запослени ван радног односа*. У IV кварталу 2020. године, у односу на IV квартал 2019. године, број запослених ван радног односа мањи је за 10.409 запослених или за 15,3%. У I кварталу 2021. године у односу на IV квартал 2020. године број ових лица је мањи за 1.527 или за 2,7%.

Запослени у радном односу и ван радног односа у Републици Србији у периоду од IV квартала 2019 – I квартала 2021. године

Ред. бр.	Запослени	IV квартал 2019.	I квартал 2020.	II квартал 2020.	III квартал 2020.	IV квартал 2020.	I квартал 2021.
1.	Запослени у радном односу	2.060.605	2.048.851	2.064.776	2.092.398	2.127.492	2.125.247
1.1.	Запослени у правним лицима	1.680.594	1.678.923	1.691.378	1.705.406	1.734.675	1.741.273
1.2.	Предузетници и запослени код њих и лица која самостално обављају делатност	380.011	369.927	373.398	386.992	392.817	383.974
2.	Запослени ван радног односа	72.544	69.098	65.296	66.906	61.580	59.962
2.1.	Запослени у правним лицима	68.035	64.720	61.158	62.621	57.626	56.099
2.2.	Предузетници и запослени код њих и лица која самостално обављају делатност	4.509	4.378	4.137	4.285	3.954	3.863
3.	Укупно (1+2)	2.133.149	2.117.949	2.130.072	2.159.303	2.189.072	2.185.209

Од свих категорија запослених, последице кризе најмање су осетили *зайослени у радном односу*. Код ове категорије запослених до смањења броја запослених дошло је само у I кварталу 2020. године, у којем је у односу на IV квартал 2019. године број запослених био мањи за 11.754 или за 0,57%. У IV кварталу 2020. године у односу на IV квартал 2019. године број запослених у радном односу већи је за 66.887 лица или за 3,25%.

Табела 2: Број неформално запослених у Србији према Анкети о радној снази, у периоду IV квартал 2019. до IV квартал 2020. године

Квартал	Број запослених	Индекси	
		Базни	Ланчани
IV квартал 2019.	518.600	100,00	-
I квартал 2020.	467.200	90,09	90,09
II квартал 2020.	431.800	83,26	92,42
III квартал 2020.	509.300	98,21	117,95
IV квартал 2020.	486.600	93,83	95,54

Под неформалним радницима, према дефиницији МОР-а, сматрају се:

- 1) лица која раде у нерегистрованој фирми;
- 2) лица која раде у регистрованој фирми, али без уговора о раду;
и
- 3) неплаћени помажући чланови домаћинства.

Тржиште рада (Раст несигурних облика рада)

Једна од последица пандемије, када је реч о тржишту рада у Србији, је *убрзање*, већ последњих година постојећег, *тренд раста несигурних (нерекарних) облика рада*, тј. рада на одређено време, преко агенције, сезонског рада, рада по уговору о делу и уговору о привременим и повременим пословима и неформалног рада.

Сваки трећи радник ангажован је на пословима који су краткорочни, несигурни, без социјалног осигурања, без одговарајућих мера безбедности и заштите на раду, и др.

Две-петине свих запослених ради на несигурним пословима. Удео нестандартних радника међу запосленима порастао је са 11,4% у 2010. години на 22,5% у 2019. години.

Удео радника *на неодређено време* међу запосленим је у паду са 88,5%, колико је износило 2010. године, на 81,4% у 2014. години, и на 77% колико износи протекле три године.

Удео радника *на одређено време* у укупној запослености повећан је са 5,9% у 2010. години на 9,8% у 2014. години, односно на 14,1% у 2019. години.

Једна од последица пандемије је и повећање броја лица која раде од куће. *Рад од куће* мери се учешћем броја запослених који су радили од куће у укупном броју запослених. У IV кварталу 2020. године рад од куће износио је 9,2%, и у односу на исти период 2019. године већи је за 0,5 п.п. У IV кварталу 2020. године од куће је радило око 269.000 запослених.

Демографска кретања

У 2020. години остварен је највећи негативан прираштај у последњих 100 година. Број умрлих је за 55.158 већи од броја рођених. У односу на 2019. годину, број умрлих је већи за 15.195.

10.356 особа умрло је од болести које могу да се доведу у везу са Ковидом 19.

Негативан природни прираштај, удружен са веома израженим миграционим кретањима, у првом реду младе и образоване радне снаге, има негативан утицај на тржиште рада и друштво у целини.

Негативан тренд је настављен и у периоду јануар—април 2021. године. У овом периоду умрло је 46.194 лица, а рођено 19.166 лица, што значи да је негативан прираштај 27.028 лица.

У прва четири месеца ове године, у односу на исти период прошле године мање су рођење 272 бебе.

Зарада

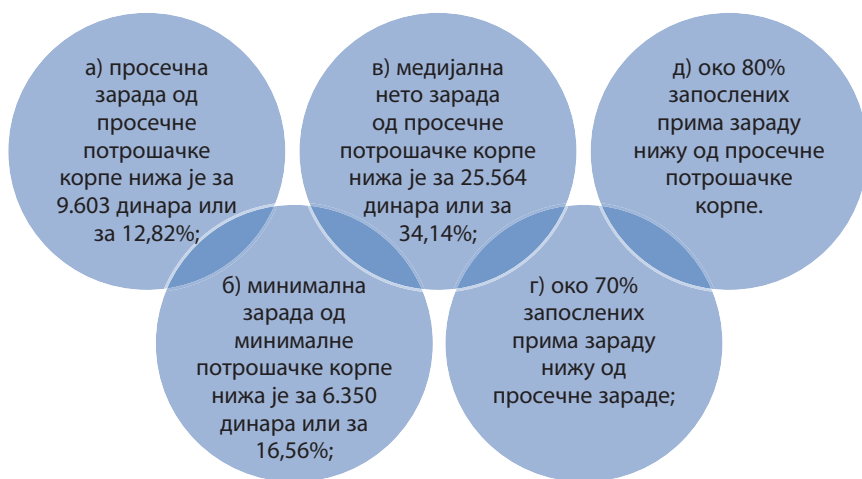
Просечна зарада без њореза и дојриноса (нето), у марту 2021. године, према последњем објављеном податку Републичког завода за статистику, износила је 65.289 динара, и у односу на исти период прошле године она је номинално већа за 7,3%, а реално за 5,8%.

Медијална нето зарада за март 2021. године износила је 49.328 динара, што значи да је 50% запослених остварило зараду до наведеног износа. Имајући у виду да је у првом кварталу 2021. године у радном односу (2.125.247 запослена) и ван радног односа (59.962 запослена), укупно било 2.185.209 запослених, то значи да 1.092.605 запослених прима нето зараду до 49.328 динара, што значи и мање од тог износа.

Зарада

За месец фебруар 2021. године, *просечна пошрошачка корпа* износила је 74.892,57 динара, а *минимална пошрошачка корпа* 38.354,39 динара.

Упоредјујући висину просечне, медијалне и минималне зараде и просечне и минималне потрошачке корпе, долазимо до следећих података:

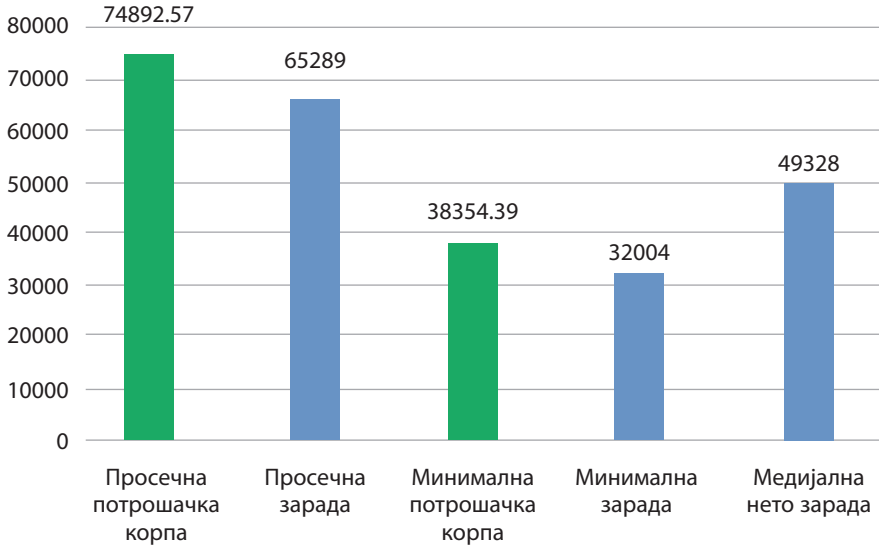

Минимална цена рада за период јануар – децембар 2021. године износи 183,93 динара („нето“). Рачуната просечно на 174 радна часа, *минимална зарада* износи 32.004 динара.

Процењује се да минималну зараду прима око 350.000 запослених, а претпостављамо да је у 2020. години, с обзиром на болест COVID-19 и мере Владе за ублажавање последица епидемије, тај број био и већи. Такође, процењује се да од 50.000 до 70.000 запослених прима зараду нижу од минималне зараде. То се може правдати једино уколико запослени нису остварили потребан фонд часова рада. Наиме, према члану 111. Закона о раду: „запослени има право на минималну зараду за стандардни учинак и време проведено на раду“. Поједини послодавци исплату зараде у износу мањем од минималне зараде неретко правдају наводно неоствареним стандардним учинком.

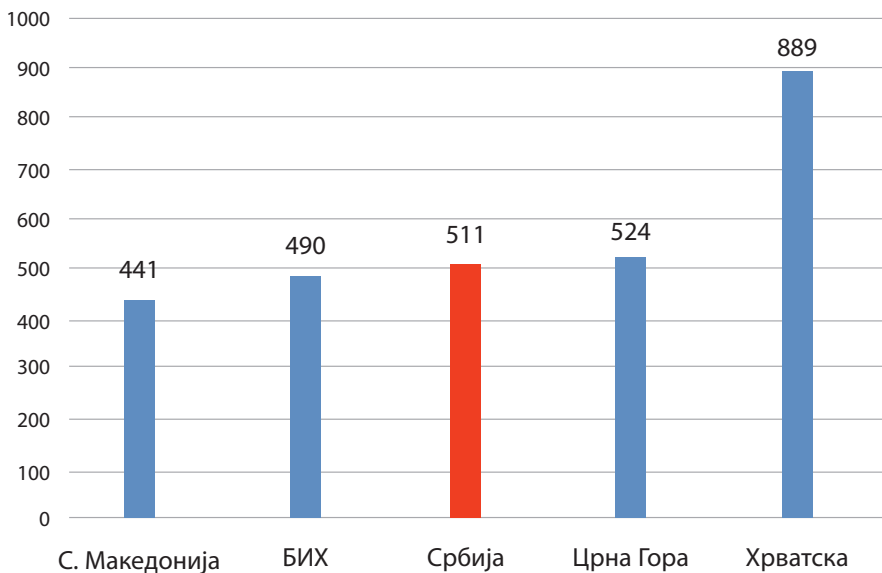
Минимална зарада у Србији је међу најнижим минималним зарадама у Европи.

Однос потрошачке корпе (фебруар) и просечне зараде (март) у 2021. години

Зарада

Графикон: Просечна нето плата у еврима у 2020. години

Подаци о просечној заради нису најбољи показатељ стања зарада у једној земљи, што је један од разлога да Евростат већ годинама не објављује податке о просечној месечној заради, већ само податке о просечној годишњој заради и месечној минималној заради.

Потрошачке цене

Раст потрошачких цена (у %) у периоду од 2012. до 2020. године био је следећи:

2012. година	12,2
2013. година	2,2
2014. година	1,7
2015. година	1,5
2016. година	1,6
2017. година	3,0
2018. година	2,0
2019. година	1,9
2020. година	1,3

Раст потрошачких цена у мају 2021. године у односу на мај 2020. године износио је 3,6%. У посматраном периоду већи раст потрошачких цена од просечног остварен је код следећих роба и услуга:

- уље и масти 17,7%,
- поврће 9,1%
- снабдевање водом 7,6%
- електрична енергија за домаћинство 8,2%,
- вино 6,5%
- медицинске услуге 5,4%
- коришћење транспортних средстава 14%
- горива и мазива за путничке аутомобиле 20,1%
- превоз путника железницом 15,4%
- информатичка опрема 4,5%
- новине и часописи 6,3%, итд.

Минимална потрошачка корпа (за трочлано домаћинство за месец дана)

1) пиринач	1,00 кг
2) парадајз.....	1,40кг
3) пасуљ	1,50 кг
4) лимун	0,20 кг
5) поморанце.....	1,00 кг
6) банане	1,00 кг
7) млечна чоколада.....	0,20 кг
8) бомбоне	0,10 кг
9) пилеће месо	2,80 кг
10) сува свињска ребра.....	0,30 кг
11) сува свињска сланина	0,30 кг
12) морска риба	0,50 кг
13) сардине у уљу	0,125 кг
14) шећер.....	2,50 кг
15) кафа	0,60 кг
16) минерална вода	3,00 л

Минимална потрошачка корпа, према врсти роба и услуга које је чине и према количини истих, не изражава реалне месечне потребе трочланог домаћинства.

Мишљења смо да је потребно да постоји јединствена потрошачка корпа, као једно од мерила за утврђивање куповне моћи зараде.

**Табела: Однос минималне нето зараде,
минималне потрошачке корпе и просечне нето зараде
у Републици Србији (2008. – март 2021.)**

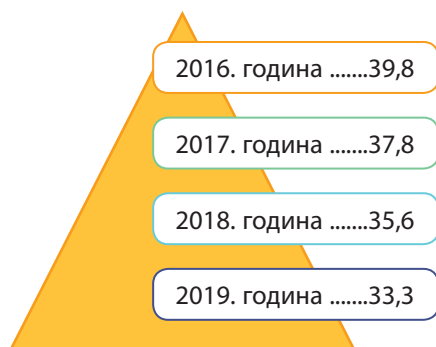
Година	Просечна нето зарада	Минимална потрошачка корпа	Минимална нето зарада	Однос минималне зараде и просечне нето зараде у % (4: 2)	Однос минималне зараде и минималне потрошачке корпе у % (4: 3)
1	2	3	4	5	6
2008.	32.746	23.322	12.876	39,3	55,2
2009	31.733	25.067	15.138	47,7	60,4
2010.	34.142	24.292	15.950	46,7	65,7
2011	37.976	27.194	17.139	45,1	63,0
2012	41.377	31.599	18.879	45,6	59,7
2013.	43.932	35.109	20.010	45,5	57,0
2014.	44.530	34.302	20.010	44,9	58,3
2015.	44.432	34.825	21.054	47,4	60,5
2016.	46.097	35.094	21.054	45,7	60,0
2017.	47.893	36.090	22.620	47,2	62,7
2018.	49.650	36.630	24.882	50,1	67,9
2019.	54.919	37.085	27.022	49,2	72,9
2020.	60.073	37.860	30.022	50,0	79,3
2021. март	65.289	38.354	32.004	49,0	83,4

Доходна неједнакост

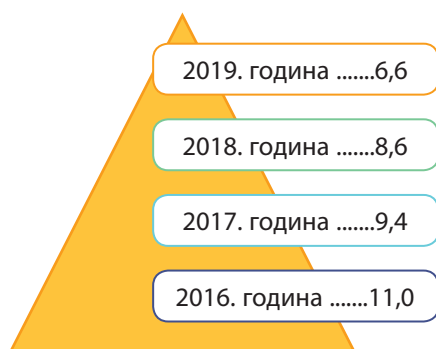
Србија је земља са веома израженом *неједнакост* у *расподели дохода*.

Претходних година Србија је у односу на земље Европске уније имала највише вредности *GINI* *коэффицијента* и *квинтилног односа (C80/C20)*.

Вредност *GINI* *коэффицијента* (који представља меру неједнакости у расподели прихода) у периоду од 2016. до 2019. била је следећа:

Вредност *квинтилног односа* (који представља однос дохотка 20% најбогатије популације, у односу на доходак 20% популације са најнижим дохотком) у периоду од 2016. до 2019. био је следећи:

20% најбогатије популације у Србији у 2019. години, на пример имало је 6,6 пута већи доходак од 20% популације са најнижим дохотком.

Анкета о приходима и условима живота (СИЛЦ) која ће садржавати податке за 2020. годину биће објављена у октобру текуће године.

Сиромаштво

У Србији, у *ајсолуџном сиромашћу* живи 7,2% становника, односно око 500.000 становника.

Своја ризика од сиромашћва и социјалне искључености, према последњем објављеном податку који се односи на 2019. годину, износи 31,7% (2,2 милиона људи).

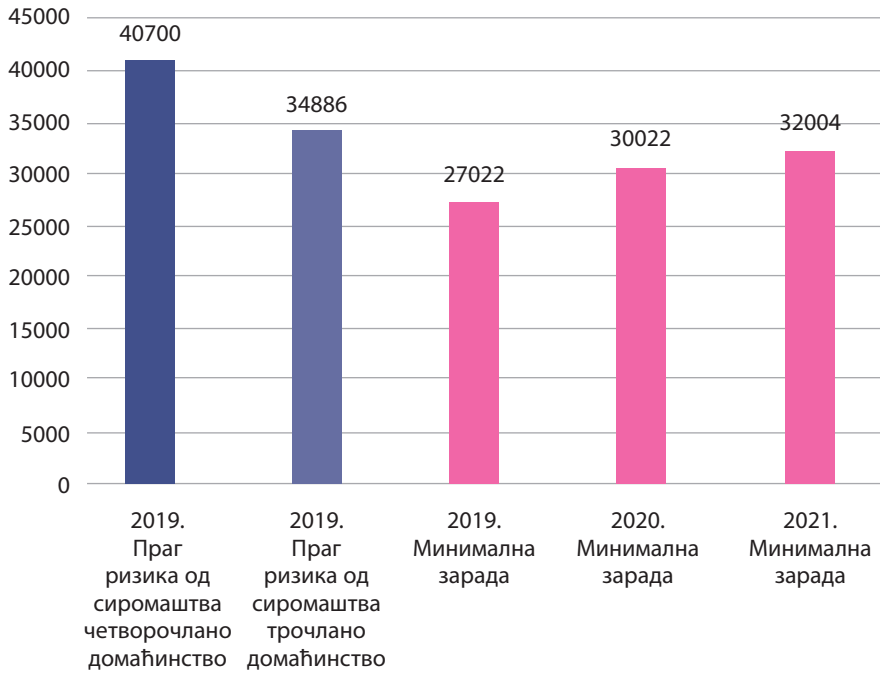
Своја субјективної сиромашћва (израчунава се на основу оцене испитаника да „састави крај са крајем“) износи око 65%.

Влада Републике Србије у 2020. години свим пунолетним грађанима пружила је могућност да добију 100 евра једнократне помоћи из буџета, а такође недавним усвојеним ребалансом предвиђа се и у 2021. години неселективна исплата од 60 евра свим пунолетним грађанима (у две једнаке рате у мају и новембру) и још додатних 50 евра за све пензионере (у септембру). Сврха ових мера, по образложењу Владе, је фискални подстицај повећању домаће тражње. Међутим, имајући у виду да постоји неселективност, овакве мере су неефикасне и веома скупе. Исплата 100 евра у 2020. години коштала је 610 милиона евра, а у 2021. години коштаће 440 милиона евра.

Висина минималне зараде за 2019, 2020. и 2021. годину нижа је од прага сиромаштва за трочлану породицу, који је важио за 2019. годину.

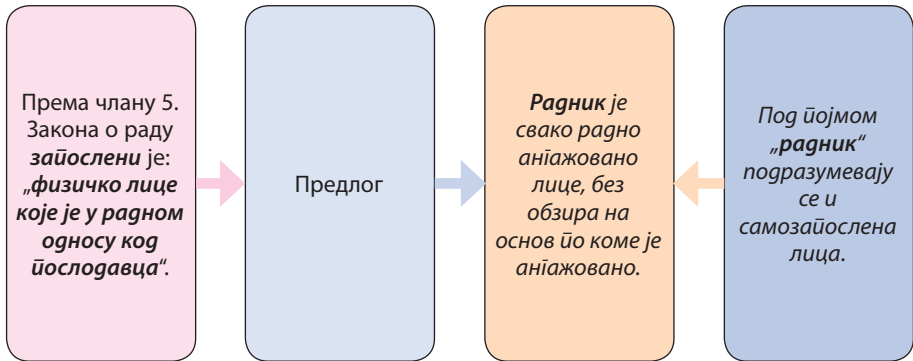
Са великом вероватноћом можемо претпоставити да ће и минимална зарада за 2022. годину бити нижа од прага ризика од сиромаштва за четворочлано домаћинство, која је важила за 2019. годину.

Праг ризика од сиромаштва
(релативна линија сиромаштва) и минимална зарада (2019–2021)

ИЗМЕНАМА ЗАКОНСКЕ РЕГУЛАТИВЕ ДО БОЉЕГ МАТЕРИЈАЛНОГ ПОЛОЖАЈА РАДНИКА

1. Дефиниција ЗАПОСЛЕНИ / РАДНИК (члан 5. Закона о раду)

2. Глава VIII: ЗАРАДА, НАКНАДА ЗАРАДЕ И ДРУГА ПРИМАЊА

Зарада по основу доприноса запосленог пословном успеху послодавца и друга примања по основу радног односа, не би требало да чине зараду.

СТРУКТУРА ЗАРАДЕ

Због чињенице да је зарада великог броја радника, умањена за износ накнаде за исхрану у току рада и регреса за коришћење годишњег одмора, нижа од минималне зараде, и из других разлога, требало би размотрити евентуалну измену структуре зараде.

Радници који примају зараду нешто вишу од минималне зараде у лошијем су положају од радника који примају минималну зараду, јер се код ових других, минимална зарада увећава за накнаду трошкова који имају карактер зараде (члан 118. тач. 5 и 6), а код оних који примају зараду, накнада поменутих трошкова се сматра зарадом.

МИНИМАЛНА ЗАРАДА

1) Међу параметре за утврђивање минималне цене рада требало би укључити *прај ризика од сиромаштва* (релативну линију сиромаштва).

2) Према члану 111. Закона: запослени има право на минималну зараду за *стандардни учинак и време проведено на раду*. Због чињенице да поједини послодавци, радницима који су остварили пун месечни фонд часова рада, обрачунавају минималну зараду у нижем износу, због наводно не оствареног радног учинка, неопходно је **брисати речи „стандардни радни учинак“** и поћи од претпоставке да је радник који је радио пуно радно време остварио стандардни радни учинак. Према неким проценама у Србији око 50.000 радника прима нижу зараду о минималне, поред осталог и из разлога наводно неоствареног радног учинка.

3) Законом би требало дати могућност да се, поред утврђивања минималне цене рада на републичком нивоу (општи минимум), може утврдити и минимална цена рада на регионалном (посебни минимум) и на локалном нивоу (посебни локални минимум)

4) *Минимална зарада не може бити нижа од висине минималне појпрошачке корпе, утврђене од стране надлежної органа* (не може бити нижа од 50%, односно 65% просечне зараде у Републици у претходној години).

3. КОЛЕКТИВНИ УГОВОРИ (члан 240 – 267. Закона о раду)

Одредбе Закона о раду не уважавају радне стандарде МОР-а, јер би они требали да делују подстицајно на колективно преговарање и закључивање колективних уговора, а не дестимулативно – као што је сада случај. Неопходно је законом уредити:

- могућност да се колективни уговор може закључити и *код више њослодаваца који су њовезана лица, а у складу са Законом о њривредним друштвима.*

КОЛЕКТИВНИ УГОВОРИ ПРЕМА ЗАКОНУ О РАДУ И ПРЕДЛОЗИМА ЗА ПОБОЉШАЊЕ

Ред. бр.	ПОКАЗАТЕЉИ	ЗАКОН О РАДУ	ПРЕДЛОЗИ ЗА ПОБОЉШАЊЕ
1.	Врсте колективних уговора	<ul style="list-style-type: none"> – општи – посебан – код послодавца 	<ul style="list-style-type: none"> – општи – посебан – код послодавца или више послодавца који су повезана лица
2.	Постојање процедуре доношења колективног уговора	НЕ	ДА
3.	Разрађена начела колективног преговарања	НЕ	ДА
4.	Рок за одговор на иницијативу за почетак преговора	Не постоји	15 дана од дана подношења иницијативе
5.	Прописане последице у случају изостанка одговора на иницијативу	НЕ	ДА
6.	Рок за први преговарачки састанак	Не постоји	30 дана од дана подношења иницијативе
7.	Закључивање програма колективног преговарања	НЕ	ДА
8.	Уколико се не постигне сагласност за закључивање КУ у року од 60 дана од дана започињања преговора	Послодавац доноси правилник о раду	Решавање колективног радног спора пред Агенцијом за мирно решавање радних спорова Мирно решавање или арбитраже
9.	Важење КУ	3 године	5 година
10.	Проширено дејство	50% запослених Влада доноси одлуку	20% запослених СЕС доноси одлуку

4. СИНДИКАТ (члан 5, 6, 205. – 239. Закона о раду)

Појам синдиката у члану 6. Закона о раду, а у вези са чланом 5. истог Закона, којим је одређен појам „запослени“ у супротности је са:

- а) *Уставом Републике Србије*, чланом 55, гарантује се слободу (не само лицима која су у радном односу члан 5. Закона о раду, већ и свим осталим лицима).
- б) Конвенцијом МОР-а бр. 87 о синдикалним слободама и заштити синдикалних права
- в) Конвенцијом МОР-а бр. 98 о правима радника на организовање и на колективно преговарање
- г) Конвенцијом МОР-а бр. 135 о заштити и олакшицама које се пружају представницима радника у предузећу
- д) Препоруком бр. 143 о радничким представницима

из чега произлази да:

- 1) *„Синдикат је самостална, демократска и независна организација радника у коју се они добровољно удружују ради заштите, представљања, унапређења и заштите својих професионалних, радних, економских, социјалних, културних и других појединачних и колективних интереса“.*
- 2) Чланови синдиката (али не и оснивачи) могу бити и:
  - незапослена лица која су раније била у неком облику радног ангажовања;

Право да *оснују* синдикат треба да имају *радници* без обзира на правни основ по коме раде, а право да буду *чланови* синдиката треба да имају *радници* и друга лица, у складу са законом.

ЗАКЉУЧАК

Материјални положај запослених у Републици Србији, у периоду након проглашења пандемије COVID 19, у великој мери био је условљен обликом радног ангажовања запослених, величином правног лица односно послодавца код кога су запослени радили, делатношћу послодавца и обликом својине.

У најнеповољнијем положају били су:

- неформално запослени

- запослени у микропредузећима

- запослени у секторима саобраћај и складиштење и услуге смештаја и исхране као и

- запослени код послодавца у приватном сектору.

5. Презентација: Утицај измењених услова рада (изазваних пандемијом) на психичко здравље запослених – истраживање

(Мара Зимоњић)

Савез самосталних синдиката Србије спровео је истраживање које је имало за циљ да провери како се радници осећају на послу, како је пандемија COVID 19 утицала на њихово ментално здравље, да ли послодавци предузимају неке мере и пружају ли подршку радницима, шта предузимају синдикати као и идентификовање простора за деловање синдиката како би се у радним срединама водило више рачуна о психичком здрављу.

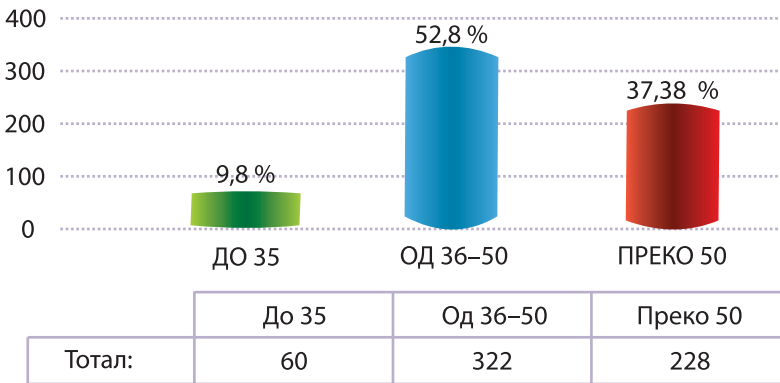
Истраживање је спроведено током априла 2021. године, методом онлајн анкете на узорку од 610 испитаника. Упркос одређеним ограничењима узорка (нерепрезентативан, неједнака заступљеност мушкараца и жена, заступљеност сектора, односно делатности), резултати су ипак индикативни и указују на забрињавајуће трендове који у везу стављају пандемију коронавируса и ментално здравље радника. С обзиром на то да је у овом узорку већина испитаника из јавног сектора (80%), СССС је током маја 2021. године испитао ову појаву и у приватном сектору.

Резултати оба истраживања су, очекивано, показали да у ситуацији овакве пандемије долази до нарушавања психичког и физичког здравља.

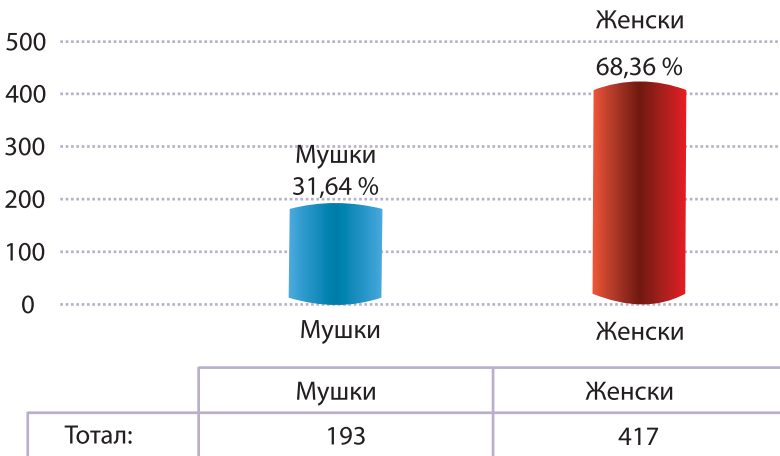
Резултати првог истраживања

Опис узорка

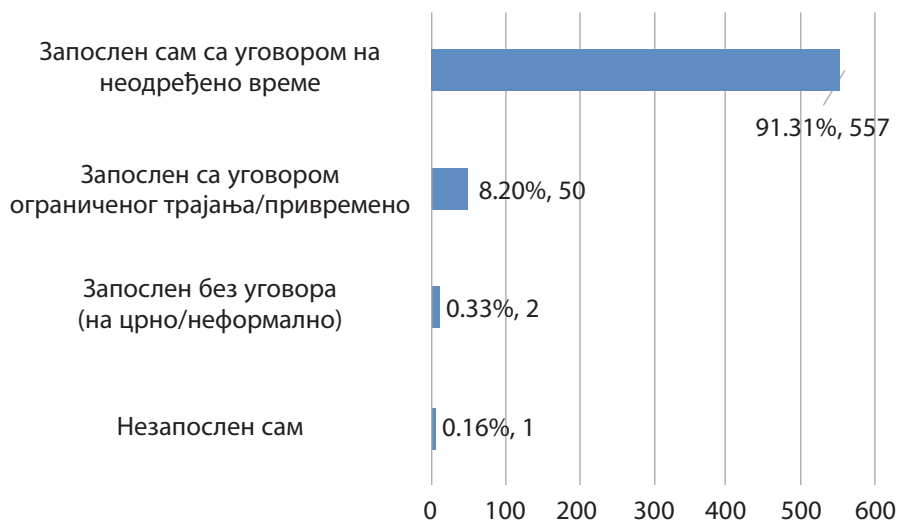
У односу на године старости, запослених до 35 година је 9,8 %, од 35 до 50 година је 52,8 % и преко 50 година је 37,38 %.

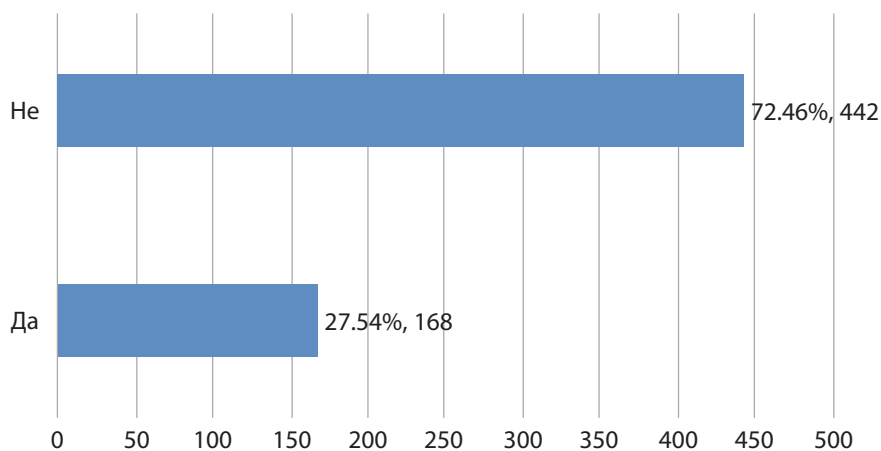
У односу на род испитаника, у истраживању је учествовало 68.36% жена и 31.64% мушкараца.

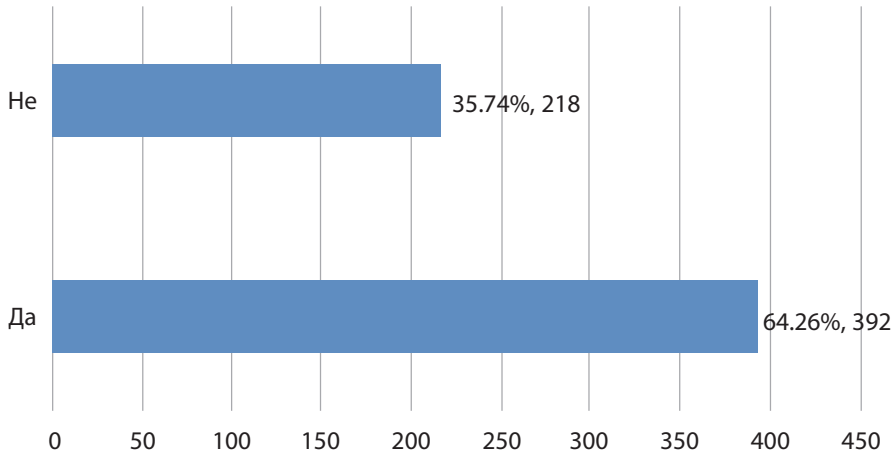
У узорку је 91,3 % запослених са уговором на неодређено време, 8,2% запослених са уговором на одређено време, 0,3 без уговора – на црно.

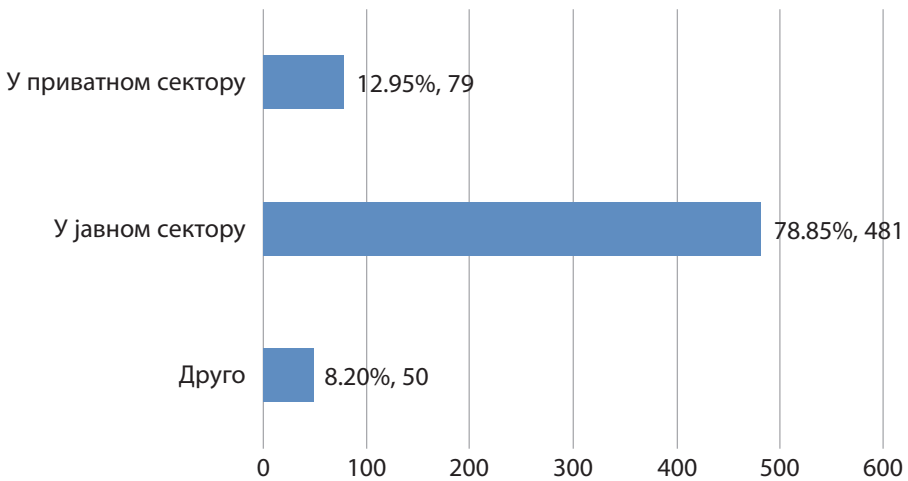
У узорку је 27,5 % испитаника било позитивно на вирус који изазива COVID 19.

На питање: Да ли је Вама блиска особа имала COVID – 64,2 % је одговорило са да.

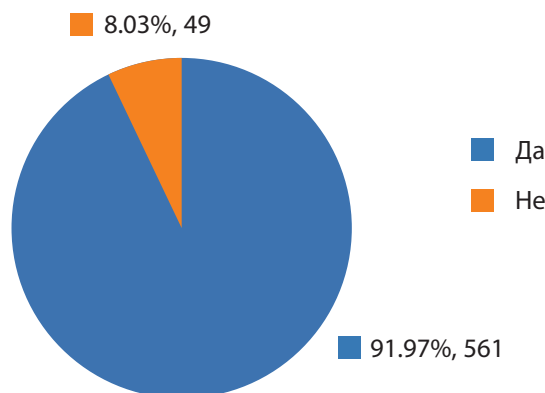

Када је у питању тип организације 78,85 % испитаника је из јавног сектора, 12,95 % је из приватног и 8,2 % из осталих сектора.

У узорку је било **91,97** посто чланова синдиката.

Резултати

Трећина испитаника је изјавила (30%) да рад за време пандемије има негативан утицај на њихово ментално здравље. У овом смислу, угроженије су се осећале жене, запослени који имају између 35 и 50 година, док није нађена значајна повезаност у негативном утицају на ментално здравље између оних који су били позитивни и оних који нису имали COVID 19.

Истраживање је показало да је 45 посто испитаника данас нешто незадовољније својим животом у поређењу са временом пре пандемије, док је 33 посто знатно незадовољније. Више од половине испитаника изјавило је да су задовољни својим тренутним функционисањем на послу, док 49 посто испитаника сматра да су међуљудски односи и радна атмосфера били бољи пре почетка пандемије. Када су у питању приходи, 82 посто испитаника је изјавило да је плата остала иста, док 20 посто испитаника има страх од губитка посла.

Преко 60 посто испитаника сматра да им се због пандемије повећала количина стреса. Највећи проценат радника стрес осећа због страха да ће заразу донети кући (45%), затим због промењене радне атмосфере (19%), промене у начину рада (12%), док страх за властиту сигурност, страх од отказа и недостатак заштитне опреме пријављује јако мали број испитаника.

Од физичких и психичких тегоба најизраженији симптоми били су осећај изолованости од других (53%), стални осећај напетости и нервозе (48%), главобоља (51%), немиран сан (47%) и несаница (48%).

Забрињавајући су подаци о односу послодаваца према менталном здрављу: 46 посто испитаника тврди да се на радном месту никада не рас-

правља о менталном здрављу, а 29 посто тврди да је на њиховом радном месту тема менталног здравља предмет шале. Са друге стране, 76 посто радника било би спремно да разговара о овој теми са блиским колегама.

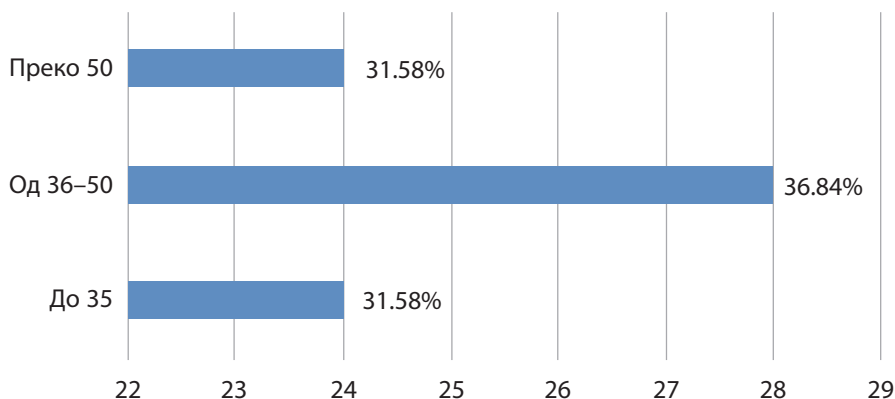
Више од половине испитаника (60%) сматра да послодавци нису предузели никакве кораке у пружању подршке радницима који имају проблеме са психичким здрављем, док 10 посто међу мерама издваја могућност рада од куће. **60 посто испитаника тврди како њихови послодавци нису спровели конкретне процене ризика стреса на радном месту а који се тичу психичког здравља.** Више од трећине испитаника сматра да послодавци не пружају одговарајућу подршку запосленима који се враћају са боловања на којем су били због проблема са психичким здрављем.

Када је реч о активностима синдиката, **43 посто** испитаника не зна да ли је синдикат предузео икакве активности у вези побољшања менталног здравља, док **44 посто испитаника сматра да може да рачуна на помоћ синдиката** уколико постоје потешкоће са менталним здрављем. **56 испитаника** не зна садржи ли колективни уговор икакве одредбе у вези менталног здравља.

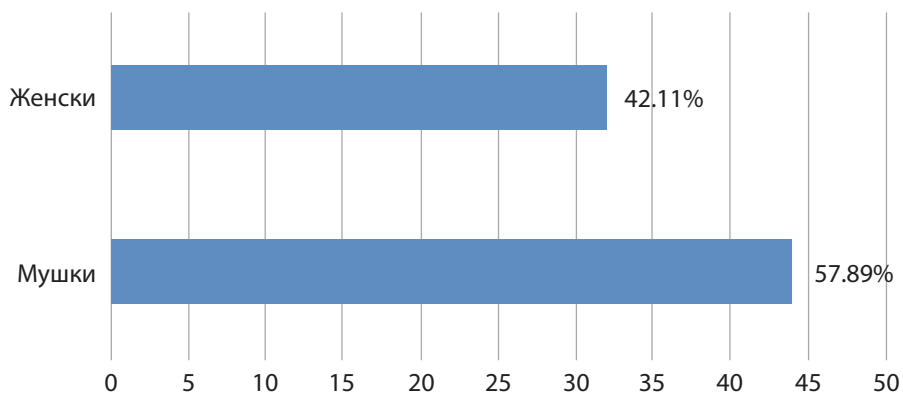
Резултати другог истраживања (приватни сектор)

Опис узорка

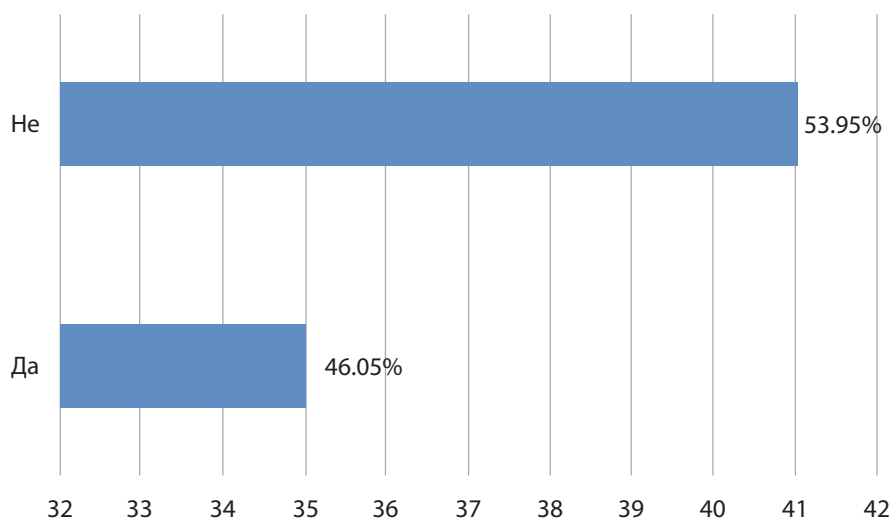
У односу на године старости, запослених до 35 година је 31,58 %, од 36 до 50 година је 36,84 % и преко 50 година је 31,58 %.

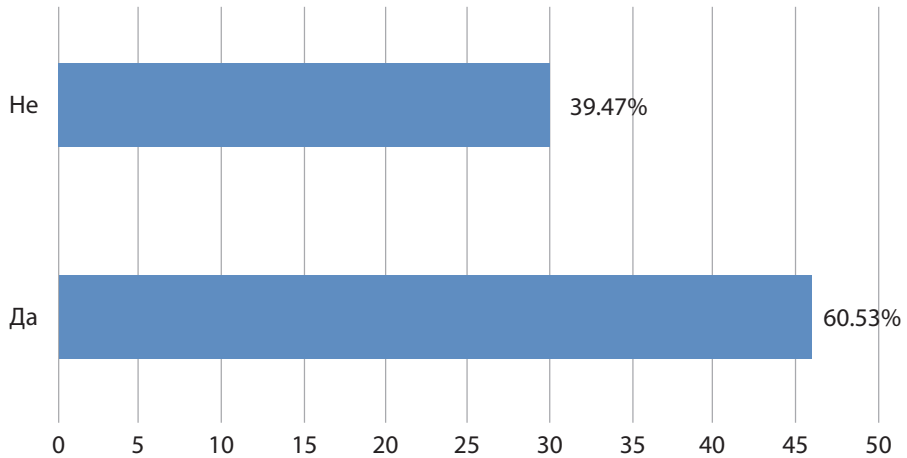
У односу на род испитаника, у истраживању је учествовало **42 %** жена и **58 %** мушкараца.

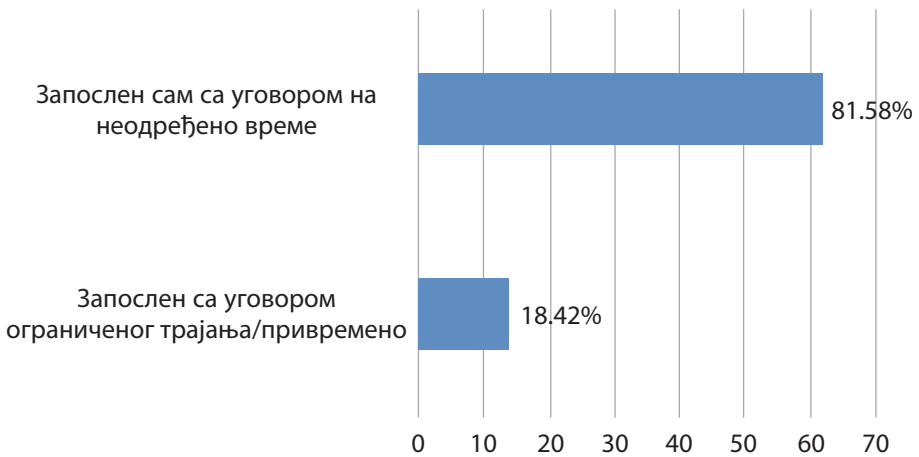
У узорку је **46,05 %** испитаника било позитивно на вирус који изазива COVID 19.

На питање: Да ли је Вама блиска особа имала COVID – 60,53 % је одговорило са да.

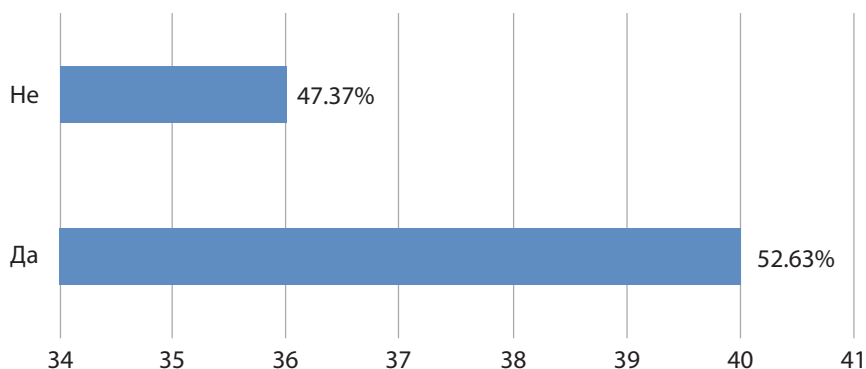
У узорку је 81,58 % запослених са уговором на неодређено време, 18,4 % запослених са уговором ограниченог трајања/привремено

У односу на сектор у коме су запослени, највећи број испитаника је из сектора трговине (29 %), затим следи сектор метала (22,3%), хемије и неметала (14,4%), итд.

У узорку је било **52,63** посто чланова синдиката.

Резултати

Више од трећина испитаника је изјавило (35%) да рад за време пандемије има негативан утицај на њихово ментално здравље. У овом смислу, угроженије су се осећале жене, запослени који имају између 35 и 50 година.

Истраживање је показало да је **29** посто испитаника данас нешто незадовољније својим животом у поређењу са временом пре пандемије, док је **34** посто знатно незадовољније.

Четвртина испитаника је изјавила да су задовољни својим тренутним функционисањем на послу, док 63 посто испитаника сматра да су међуљудски односи и радна атмосфера били бољи пре почетка пандемије. Када су у питању приходи, 52 посто испитаника је изјавило да је плата остала иста, док 35 посто испитаника има страх од губитка посла.

65 посто испитаних сматра да им се због пандемије повећала количина стреса. Највећи проценат радника стрес осећа због страха да ће заразу донети кући (32%), затим због промењене радне атмосфере (23%), финансијски притисак (17%) и страх од отказа (10%), док недостатак заштитне опреме и прековремени рад пријављује јако мали број испитаника.

Од физичких и психичких тегоба најизраженији симптоми били су осећај изолованости од других (50%), стални осећај напетости и нервозе (43%), главобоља (46%), несаница (40%), немиран сан (33%), анксиозност и депресија (25%) .

Забрињавајући су подаци о односу послодаваца према менталном здрављу: 57 посто испитаника тврди да се на радном месту никада не расправља о менталном здрављу, а 18 посто тврди да је на њиховом радном месту тема менталног здравља предмет шале. Са друге стране 62 посто радника било би спремно да разговара о овој теми са блиским колегама.

Половина испитаника (51%) сматра да послодавци нису предузели никакве кораке у пружању подршке радницима који имају проблеме са психичким здрављем, док 10 посто међу мерама издваја могућност промене радних обавеза. 61 посто испитаника тврди како њихови послодавци нису спровели конкретне процене ризика стреса на радном месту а који се тичу психичког здравља. Више од трећине испитаника (37%) сматра да послодавци не пружају одговарајућу подршку запосленима који се враћају са боловања на којем су били због проблема са психичким здрављем.

Када је реч о активностима синдиката, 25 посто испитаника не зна да ли је синдикат предузео икакве активности у вези побољшања менталног здравља, док 41 посто испитаника сматра да може да рачуна на помоћ синдиката уколико постоје потешкоће са менталним здрављем. 31 посто испитаника не зна садржи ли колективни уговор икакве одредбе у вези менталног здравља.

Поређење истраживања

У поређењу ова два истраживања која су се односила на исту појаву а различит узорак испитаника, нађене су разлике у следећим сегментима:

- Прво истраживање о утицају пандемије на ментално здравље (у коме је учествовало 80 посто испитаника из јавног секто-

ра), показало је да на **30 посто** радника пандемија има негативан утицај, док је у приватном сектору тај проценат нешто виши (**35 посто**).

- Када су у питању приходи, у првом истраживању **82 посто** испитаника је изјавило да је плата остала иста, док је у другом то изјавило **52 посто** испитаника. Страх од губитка посла у првом истраживању **20 посто** њих је изјавило да има тај проблем, док је у другом истраживању исто то изјавило **35 посто** испитаника.
- Када је у питању квалитет живота запослени у приватном сектору су задовољнији од оних у јавном, такође истраживање је показало и разлику у задовољству тренутним функционисањем на послу, где се види да је већи проценат испитаника из јавног сектора задовољан тренутним функционисањем на послу, за разлику од приватног.
- Истраживање је показало да су послодавци у приватном сектору, у односу на јавни, спремнији да предузму неке мере када је у питању подршка менталном здрављу.

Закључци

Полазне претпоставке у оба истраживања (финансијска несигурност, смањење плата, смањење броја запослених, страх од губитка посла, губитак посла – за време пандемије) за које се очекивало да ће бити главни узрочници негативног утицаја на психичко здравље, показали су се мање битним од стреса изазваног измењеним условима рада и страхом од заразе. Такође, неизвесност и социјална изолација су се показали као фактори који негативно утичу на ментално здравље запослених

Забрињавајући су подаци о физичким и психичким тешкобама које зајослени пријављују у време пандемије. Може се претпоставити да додатни стрес и страх у условима пандемије као и неразумевање и нейржување подршке особама које имају пошешкоће са психичким здрављем, може имати значајан утицај на појоршање психичког здравља. У том контексту, примећује се вероватноћа појаве депресије и анксиозности (узимајући у обзир симптоме који изазивају депресију: несаница, изолованост, повлачење, најетност, нервоза...) код зајослених који наићу на неразумевање од стране послодаваца и колега.

Сви подаци добијени истраживањем нам говоре да је пандемија COVID 19 негативно утицала на психичко здравље запослених, квалитет живота и да је неопходан заједнички рад свих актера друштва како би се умањили негативни ефекти корона вируса на психичко здравље.

За Савез самосталних синдиката Србије резултати добијени истраживањем представљају добру почетну основу за отварање социјалног дијалога, који ће продубити и разјаснити многа питања која су се појавила у овом истраживању, али и подстаћи све заинтересоване стране на сарадњу у решавању овог, али и многих других проблема, који онемогућавају запосленима у Србији **безбедан и здрав рад**.

Наше истраживање је показало да има простора и потребе да се синдикати више баве менталним здрављем радника, од активности информисања и освешћивања, веће заступљености теме менталног здавља у едукацији синдикалних представника, па све до прогресивнијег колективног преговарања и законске регулативе.

6. Извод из дискусије

6.1. Проф. др Гојко Рикаловић

Председник Друштва економиста Београда

Одушевљен сам уводним излагањем и истраживањем које сте урадили, пре свега ваше економско одељење. Стопа раста је врло интересантна. Она је реално прошле године износила минус један одсто. Међутим, стопа раста у текућим ценама је позитивна, и износи 0,88%. Стопа раста изражена у еврима је 1,24%. Код нас су стопе раста „фетишизам“. Она се креће око нуле, али за вас у синдикату је важно нешто друго.

У Билтену јавних финансија Министарства финансија се наводи да је запосленост опала у овој години за 0,22%, што није много или је можда и већа. За четири пута је опала продуктивност од запослености. Можда је на то утицала пандемија, страх људи, незадовољство. Ако су се поштовала правила игре, требало је да буде мање запослених на радном месту, да остали буду код куће, као што је то било на нашем факултету. Значи, битно је да је продуктивност рада опала четири пута брже него запосленост. Пре тога је стопа раста износила 4,2%. То вам је одговор на питање зашто нам је стопа раста свега 1,9% у периоду 2014-2020. Зато што, по годинама гледано, немамо велика одступања, односно немамо стабилан раст. Ми морамо да обезбедимо стабилан раст.

Према истраживању Роберта Бароуа, једног од најачих економиста данашњег времена, у периоду 1870-1990. наводи се да су САД остварила просечан годишњи раст од 1,75%. Дакле, наша стопа раста није тако мала, али је битно да она буде стабилна. Са том стопом САД су биле на првом месту у свету. Значи, нас не треба да фасцинирају високе стопе раста. Да подсетим да је некадашња Југославија, у периоду 1952-1960. имала највишу стопу раста у свету. Коначно, у периоду 2001-2008. смо имали 6,2% годишњи раст, а 2009-2013. само 1%. То је наш проблем, јер стабилност раста је важна. Када би Србија ову стопу раста од 1,9 одсто имала наредних 100 година, верујем да бисмо били први на свету. Не може се ништа урадити од данас до сутра. Свако претерано напредовање је лоше, као и претерано назадовање.

Није само новац у питању, важно је да постоји нешто што смо ми имали, а бојим се да то губимо. Неке наше вредности. Код синдиката је та вредност солидарност, и на томе треба инсистирати.

Неформална запосленост у 2020. години, у односу на претходну, је опала, и по регионима, и у Србији укупно. Она је за Србију била 16,4%, Београд 9,4%, Војводину 12,2% и Шумадију 21,9%; а за регион Јужноисточне Србије 22,9%. То би значило да су се многи пријавили и прешли у незапослене и што је врло интересантно.

Када је реч о запосленима, мотивација је важна. Зашто сада млади људи нису мотивисани да раде?

Либерални капитализам данас преовлађује у свету и ту би синдикат требало да организује неке расправе разних експерата да видимо у којој мери они старији од 35 година могу да помогну млађима да се неке ствари ураде другачије. Није овде све тако лоше. Морате да школујете просечне и оне испод, јер нам сада они најбољи одоше. Морамо да размишљамо о друштву у којем хоћемо да живимо.

Пандемија је донела и неке позитивне ефекте, убрзао се процес дигитализације, рад од куће је смањио трошкове пословања, као и рад на даљину. Пандемија је повећала наше интересовање за заштиту животне средине, зелену економију.

Ми овде имамо знање и то нам се не може порећи.

Ја сам истраживао – у диктаторским земљама су постигнути најбољи резултати. Значи, демократија и диктатура су две крајности. Економија је најбоља у диктаторским државама. Пандемија нас учи да променимо начин живота, према себи, према другим људима и према животној средини.

6.2. Др Нада Новаковић

Институти друштвених наука

Криза капитализма као система траје већ деценијама. Пандемија је само технички гледано последица највећег историјског пада берзе. То је решење које је само споља гледано израз кризе неолибералног капитализма. Пандемија је светски проблем који је дошао до сваког од нас, појединачно, па бих ја указала на неке кључне проблеме, које као социолог могу да запазим.

Светска здравствена организација је прво променила дефиницију, од пандемије, у COVID 19, а потом и поступке и протоколе који се користе у њеном сузбијању. Социолошки гледано, мени то изгледа као „димна завеса“ за све кључне проблеме на овом свету, попут економских, социјалних, демографских, социолошких и др. Што је земља мање развијена и више политички зависна од центара финансијске моћи, то је њен положај тежи, и да се снађе, и да контролише ситуацију.

Пандемија делује практично као анестетик који прикрива наше право виђење главних проблема у друштву: економских, социјалних, политичких.

Мени је заиста интересантно што је приступ синдиката у анализи интердисциплинаран.

Становништво Србије је старо, треће по демографској старости у Европи, а међу првих осам земаља у свету. То значи да нам је релативно старо становништво, са процентом од 43,3%.

Врло је низак степен радне активности, радни контингент је сваке године за пола процента мањи. Према званичним подацима, у периоду 2001-2019. мање нас је за 545.000 у Србији. То је коначан резултат чињенице да нам је наталитет низак, велика миграција, посебног младих, а истовремено висок морталитет. По природном прираштају, $-5,3\%$ у односу на период пре деценију. Значи, рапидно пропадамо, физички и биолошки. Који су узроци? Немогуће је да је све дошло споља и да нема никаквих наших заслуга. Овде сам чула добру оцену да се наше здравство током пандемије добро понело, јер је успело да се „рва“ са пандемијом. Пратећи здравствени систем у дужем периоду, сматрам да је пандемија открила све мане политике према здравству. Значи, ако ми улажемо мање од 5% бруто друштвеног бруто производа у здравство, то је јако лоше, и за запослене, и за оне који користе њихове услуге. Поред тога, Национална служба за запошљавање још увек има отворен конкурс, где држава дозвољава да здравствени радници, пре свега они најбољи, одлазе из земље. Сада нећу да ширим причу око питања какве су нам услуге, колико плаћамо.

Осврнула бих се на тржиште рада и како је пандемија утицала код нас.

Пандемија је у целом свету значајно повећала број радника који раде од куће и на даљину – ЕУ просек пре пандемије је био 12%, а данас је 24%. Само у Немачкој је 8 милиона људи тако ангажовано, па је неки од важнијих синдиката предложио да се унесу те измене у Закон о раду. То је облик рада који свакако значи и предности и мане, и за послодавце, и за запослене који тако раде. У Шведској, Холандији, Норвешкој и Данској проценат иде од 30% до 60%, управо у време пандемије. Реч је о развијеним земљама, где је ИТ сектор знатно развијенији, као и сектор услуга, у којима је могуће да се чак у 80% до 90% случајева организује такав рад.

Мање развијене земље, посебно земље у транзицији, које имају мање развијене индустријске гране, нису у стању да се прилагоде на такав начин, нпр. у Србији је то око 15%, у првом кварталу трајања пандемије.

Занимљиво је шта се дешава код тако ангажованих радника и послодавца, у односу на постојеће законодавство, да ли се оно крши или не. Ванредна ситуација захтева ванредно радно законодавство, које је овде

изостало и једноставно је наметнуто да се уговара рад између запосленог код куће и послодавца. Дата је могућност да се услови, радно време, надзор, контрола, зарада, одштета за повреде на раду и све остало диктира, било од државе, као највећег послодавца; било од приватних послодаваца.

Према мојој оцени, највећа штета је на страни запосленог који ради од куће.

Прво, средства рада, без обзира да ли је то рачунар или нешто друго, послодавац није плаћао.

Друго, ту су други трошкови, пословни простор на којем је послодавац штедео. Тај пословни простор се морао наћи и у онако тескобним просторима наших грађана, којима је поремећен и сам породични живот. И вероватно би истраживања однос рада и запослености, усклађивања тих функција, показао још драстичније промене, веће конфликте нетрпељивости и међугенерациске сукобе у самим домаћинствима у којима раде ти људи.

Трећа ствар која ми се наметнула јесте да се рад интензивирао. Они су за исту зараду улагали више енергије и снаге, што је карактеристика и у свету, а да то није валоризовано. Значи, није валоризовано ни рад у отежаним условима, ни опасност од повреда, ни боловање, ни заражавање чланова породице.

У сваком случају, Закон о раду је испод радара ситуације, од онда када се трећина становништва, још у априлу, нашла да ради од куће.

На нашем тржишту рада, није могло доћи до озбиљног повећања запослености, како се то може чути у јавности. Нека друга истраживања су потврдила да чак 80% новозапослених ради на одређено време, на несигурним и ниско плаћеним пословима. Значи, ако дефиниција Анкете о радној снази, међу запослене сматра и оне који раде по уговору о привременим и повременим пословима и неформално запослене, то значи да наша запосленост није квалитетна, односно тај раст. Ако истовремено незапосленост опада, можда и по нашој жељи – статистички ту вероватно постоји уметност. Дивим се службама у Републичком заводу за статистику и њиховој акробатици – и код појма незапослености и код потрошње, и код свега...

Незапосленост опада, не само због тога што смо запошљавали и отварали нова радна места, него и због одлива становништва. На једној страни, од 2001. године до данас, 650.000 људи је отишло из Србије, од тога је значајан део младих, а на другој страни се бележи велика смртност. Значи, све и да је исти број становника, мада то не може да се деси, и да се нико не запосли, незапосленост пада.

За последњих десет година, не постоји веза између раста друштвеног бруто производа, продуктивности и запослености.

Да закључим, корона је само интензивирала и продубила неједнакости и сиромаштво и преbacила терет кризе капитализма на најслабије раднике и становништво, а то су пензионери, радничка класа и нижи службеници. То ће трајати док они који управљају Ковидом имају користи.

6.3. Др Зоран Раговановић

државни секретар у Министарству здравља

У име министра Лончара и Владе Србије, захваљујем се на позиву. Пријатно сам изненађен темом, избором саговорника и мислим да је ово само почетак приче о овоме.

Свим здравственим радницима и немедицинском особљу су повећане плате. Био сам девет година директор Клиничког центра у Нишу, и председник синдиката, и никада нисам ништа радио без разговора са репрезентативним синдикатима. Заједно смо наступали увек. Сарадњом и договором можемо све да решимо.

Много бомбастично звучи када се каже да здравствени радници одлазе у свет у потрази за бољим животом. Да, одлазе здравствени радници да раде у иностранство. Наши лекари иду у Словенију, они из Словеније иду у Немачку, из Немачке у Скандинавију, лекари из Скандинавије у Арабију, лекари из Арабије иду у Америку. Ако пратимо токове новца, то је пут одлазака.

Када бих говорио о Клиничком центру у Нишу, сатима бих могао да говорим о томе колико је уложено. Оно што је мени жао, а то никада нисам успео да променим, то је свест људи да ће увек неко пре да скокне у приватну ординацију, него у државну – јер су тамо мање гужве, бољи апарати... Покушавао сам да се борим против тога, увек сам се са синдикатима договарао око запошљавања нових, никада нисам остајао глув на било какав њихов предлог да се неко запосли нови, било социјални случај, било онај кадар који је потребан. И мислим да стварно треба да се направи добра прича између вас синдикалаца и послодаваца, и да се представници државе укључе и помогну „ако се неко прави већи него што јесте“, јер смо сви ми живи људи и оно што причамо данас причаћемо и својој породици, пријатељима.

Како каже Светска здравствена организација, здравље није само одсуство болести, већ стање потпуног психичког, физичког и социјалног

благостања. Онај који има све то, он ће моћи да прича о чему год хоће. Све остало је само филозофија.

С друге стране, мислим да је важно да кажемо да јака економија омогућаваостанак људи. Ја сам само двојицу лекара „пустио“ да оду у иностранство, а укупно је из Ниша отишло 12 лекара и сви су отишли у Арабију. Додуше, отишло је у последње време и доста медицинских сестара, али плата сестре је овде 60.000 до 70.000 динара, а иде и до 100.000 динара, са дежурствима и то је половина плате сестре у Немачкој – а шта је то што ми потрошимо у Србији, а колико потроши сестра у Немачкој – за стан, храну, интернет и све остало – она у Немачкој нема иза себе село, одакле стиже храна.

Оно што могу да вас замолим – ми смо увек радили добре акције са синдикатима, афирмативне, по много чему – да нам помогнете, да повећамо тај неки магични број вакцинисаних, да се заштитимо, да сачувамо нацију.

Моја молба да сви заједно, кроз неке акције, мотивишемо људе – да им покажемо да је добро вакцинацилисати се.

6.4. Душко Вуковић

иошћредседник Већа СССС

Ово је тема око које је фокусирано цело друштво, и драго ми је што наши саговорници поздрављају одабир теме и мултидисциплинарни приступ.

Као синдикалци и представници радника, изузетно смо заинтересовани да функционише здравствени систем у Србији. COVID 19 је фактички актуелизовао проблем сваког друштва, а то је брига о здрављу.

Изражавам незадовољство што су власти у последњих 20 година за исто толики процената смањиле доприносе за здравствено осигурање. Мислим да би се ниво зарада медицинских сестара и доктора, остварен у последњих пет-шест година, могао достићи много пре да нисмо послушали оне који су говорили да је јако оптерећење привреде. Није то оптерећење привреде, то је оптерећење и радника, јер и ја дајем допринос за здравство и ја желим да моје колеге, сестре и лекари, имају добре плате. Тако клинички центар може да се снабде свом врхунском опремом која сада у свету постоји. Можемо полако да идемо ка томе – и да ја као појединац дајем паре за то, и да и мој колега из Уније послодаваца каже „ако може мој радник да буде законом оп-

терећен за здравствени допринос, и ја дајем исти тај допринос“. – Не мора више, нека да исто.

Не издвајају се више доприноси за незапосленост, а мислим да бисмо тако имали много бољи амбијент за ову другу тему – утицај кризе на психичко стање људи. Да нисмо подлегли утицају одређених елита, послодавачких и политичких, па две године ослобађамо послодавца са 0,75%, они који су остали без посла, а то није велики број, имали би одређену надокнаду, и то би било много боље.

COVID 19 је генерално актуелизовао проблем здравља и односа здравља према радницима.

Несхватљиво је да немамо процедуру и уважавање професионалних болести у Србији. У последњих неколико година имамо само две професионалне болести евидентиране. То морамо да поправимо.

COVID 19 је проузроковао рад од куће, а с друге стране страх, дискриминацију, прекарни рад, криминогено понашање, бахатост послодавца, несигурност радника. Све то утиче управо на ово што је Савез указао: ментално здравље. Ми смо под стресом, под страхом, а то вероватно утиче, као што каже професор Рикаловић, и на нашу продуктивност. А утиче и на мотивисаност. Радник каже: „нећу да радим ако знам да ће да ме отпусте овако лако“. Синдикалиста каже: „нећу да штитим ако ће председник синдикалне организације лако да добије отказ“.

Морамо да утичемо на сигурност.

Мислим да се добар део друштва лоше односи, не према синдикатима, него према радницима. Ми смо природни адвокати и заступници света рада.

Ако актуелни подаци кажу да имамо 1,1 милиона људи који прима плату до 48.000 динара, да имамо две потрошачке корпе – а да ниједну не могу да досегну наше просечне зараде, да то утиче на ментално здравље, мотивисаност и укупно демографско понашање. Ако је избор деце да оду у иностранство, у Немачку, Америку, Саудијску Арабију – дајте да направимо амбијент да остану овде.

Нашем друштву недостаје дискусија. Не слуша се став синдиката, а ми не причамо да бисмо се нешто бунили и били *a priori* против, већ зато да радник има бољи положај и да овај систем буде одржив.

У Србију ће, због демографских промена, изгледа моћи да дође неограничен број миграната и да раде колико год хоће. То није добра политика. Да, овде могу да дођу, али да играју по нашим правилима и да не буду нелојална конкуренција српском раднику.

6.5. Проф. др Александар Миловановић

*директор Института за медицину рада
„Др Драјомир Карајовић“*

Тачно је да одлазе здравствени радници, али није тачно да одлазе најбољи и добро је да не одлазе најбољи. Одлазе млади, али ми у школовању правимо хиперпродукцију, па могу и да оду.

Оног момента када је Томица Милосављевић, бивши министар здравља, почео да уништава српско здравство и када је укинуо обавезни вид стоматологије, било је потребно само четири-пет година да у српској популацији 8% људи буде без иједног зуба у глави, 8% људи је имало све исправне зубе, а 84% је било са каријесом и другим болестима. То је тај економски моменат, тако смо уништили зубе.

Тако је уништена и Медицина рада.

Пре 15 година, Медицина рада је имала 680 лекара, запослених у свим домовима здравља, заводима за здравствену заштиту радника и фабричким амбулантама. Када су скинули Медицину рада са обавезног вида осигурања, о здравственом стању радника више нико није водио рачуна, а зна се да само здрав радник значи здраво радно место – то је једино прогресивно и здраво за државу, јер не могу болесни људи да раде – то није здрава привреда.

Југословенски концепт медицине рада је најбољи концепт на свету. То нам је потврдио и чувени јапански професор, који је више пута долазио и говорио да, уколико желимо да будемо примљени у Европску унију, морамо да имамо медицину рада. Када је Финска, седамдесетих година, хтела да развије концепт медицине рада, а могла је да прекопира концепт из Америке, Русије, Јапана или Југославије, узела је из Југославије. Сада је дошао тај професор да продаје Србији наш југословенски концепт. Ја сам активно учествовао и био један од иницијатора да променимо и иновирамо листу професионалних болести и иновирали смо је. Наша листа професионалних болести је затвореног типа, ништа што није написано не може бити професионална болест – осим оне четири стандардне болести за здравствене раднике – хепатитис Б и Ц, АИДС и туберкулоза – „или нека друга изазвана биолошким агенсом, за коју се може доказати узрочно последична повезаност“ – и појавио се Ковид.

Када би се утврдило да је Ковид професионално обољење, држава би имала пуно посла. Вероватно је то тежак пут, али не сумњам да ће се наћи адекватан начин и решење.

Вас у синдикату позивам да се вакцинишете. Можемо да дођемо и можете да бирате коју ћете вакцину да примите.

Плате су сада у здравству заиста добре, Министарство здравља је то добро решило. Стимулација коју даје директор је од нула до 30%, значи на нормалну плату, иду дежурства, па онда стимулација. Тиме сестра достигне ниво плате лекара пре Ковида.

6.6. Зоран Илић

заменик председника Уједињених иранских синдикација „Независности“

Наша два репрезентативна синдиката из здравства одлично сарађују и годинама уназад су нам „отворена врата“ у Министарству здравља. То је модел који смо почели пре шест-седам година. Све проблеме гледамо да решимо дијалогом.

Пре пандемије 4. марта, у јавности смо изнели мишљење, да би средња плата медицинске сестре требало да буде 900 евра, а да испод 1.800 евра не би требало да буде плата за лекара. Касније смо чули и од Владе да ћемо тај ниво достићи до 2025. године, али хајде да прође ова пандемије, па ћемо тражити да се то преслика, не само на ове људе који су радили у Ковид систему, већ да та маса средстава остане у здравству.

Велики губитак је био то што је угашена медицина рада, и Министарство здравља би требало поново да је врати. Ништа Словенци нису паметнији од нас, а они су, када су спровели реформе, направили Медицину рада спорта и трговине – значи тамо где постоји новац.

Ковид је показао шта значи јавно здравство. Тачно је да смо имали слабости у систему, да смо се трудили да то превазиђемо, али једна земља са оволико пара да оволико уради, то је за сваку похвалу. Хрватска је пре десетак година укинула давања Заводу за здравствено осигурање, а ми смо то пресликали и касније нам се то вратило. Ми, као синдикати, треба поново да покренемо то питање, јер са 5% издвајања за здравство ми нећемо моћи да одржавамо тај систем.

Мораћемо заједно са Министарством да радимо и на колективном уговору, и у вези стреса на радном месту, и да то све уоквиримо у колективни уговор и законски – касније, то пресликамо на реални сектор.

6.7. Саша Торлаковић

Председник Синдиката запослених у грађевинарству и индустрији грађевинској материјала Србије

Сјајна анализа, која сигурно даје одговоре у том психолошком смислу шта све утиче и на материјални положај и продуктивност запослених.

Сигурно да је стрес који је настао због пандемије значајно утицао на раднике, да немају такву продуктивност или да се дешавају разне врсте обољења које стрес изазива.

У презентацији о утицају пандемије на материјални и социјални положај запослених, први пут видим да је после дуже времена просечна зарада у грађевинарству већа од медијане. Иако су страшно дампинговане цене учешћем радника миграната у Србији.

Када неко говори о мигрантима, те миграције нису тако страшне када наши радници оду на рад у иностранство. Они се и врате и нешто примене овде из иностранства, али је проблем што одлазе млади људи до 24 године, и њих је у највишем проценту.

Тако да је врло битно да се повећају плате у Србији, како би млади престали да одлазе. Ако они остану, сигурно ће се и демографска слика поправити у Србији.

6.8. Др Михајло Мишровић

Пошребседник Удружења пензионера Србије и некадашњи директор Уренионој ценфра Клиничкој ценфра Србије

Желео бих да похвалим и да кажем да је храбро што сте овакву једну тему покренули, јер ово је врло тешка и комплексна материја.

Сви смо ми доживели један облик насиља, као елементарног удара, овога пута се радило о биолошком насиљу. Наравно, насиље постоји у различитим формама: економско, политичко, религиозно и др. На нас се већ дуго, генерацијски, врши веома велики притисак, то је егзистенцијално питање које се везује за анксиозност. Постављало се питање, код сваког од нас, да ли нам је за ово време била потребна подршка, пре свега – професионална, која није тако једноставна, јер основна подршка је разговор.

Када позовете неког телефоном и питате га: „како сте?“, он каже боли ме глава. То је први облик психоанализе који ви несвесно примате. Наравно, ово питање се веома интересантно шири преко подршке која

се односи на савремену медицину, где осим разговора постоје и моћна средства, и наша стара подршка – а то је алкохол, јер се не зна да ли су основи алкохолизма почели као резултат седације, односно смирења, или као резултат задовољства. Ми, као први елемент, имамо страх који је био присутан код нас и то није никаква срамота.

Други проблем који постоји код нас, је да смо издржали два огромна удара – један тзв. медицински, а други је економски, о којем је овде било јако лепо говорено.

Медицински удар је врло сложен.

Да ли знате зашто је Америка крахирала у првом удару? – Зато што је имала слабо јавно здравство, и дошло је до отпора у приватном систему, који није хтео да прими ни евентуално зараженог, а камоли зараженог.

Ми стално истичемо тај наш здравствени систем, односно онај који је постојао у бившој Југославији.

Морталитет је врло осетљиво питање. Да ли знате да тренутно постоји неколико анализа да морталитет који даје Светска здравствена организација уопште није тачан? И да није тачан у односу са компарацијом Кембриџа и једног великог центра у Балтимору. Он је много већи него што се мисли.

Здравствени систем је претрпео страشان удар – а пуно доброг је учинио.

Ми смо се први пут одбранили оног момента када смо стекли научну могућност да има помоћ, а то је вакцина.

Манипулација са вакцином, као највећим медицинским открићем које постоји до данас, потиче из фармакоиндустрије – она је економска индустрија. Ми не схватамо колико је богата „медицинска пијаца“ и какве су њене понуде.

У овим страшним временима наш здравствени систем се одржао, чак и подигао. Нас је вакцина заштитила до невероватних граница.

Показало се да у тзв. демократским системима у Европи, није било никакве љубави међу чланицама, већ сурови економски систем.

Тај сурови економски систем у медицини, прети нама у будућности.

6.9. Душан Пејровић

*секретар Социјално економској саветња
Републике Србије*

Фасциниран сам трудом и залагањем који је Косановић и његова екипа уложила у ову анализу и жао ми је што нисам имао прилику да будем

део тог тима. Надам се да ћете у некој другој ситуацији размислити и укључити ме. Желео бих да вам укажем на један докуменат који је направио фини пресек стања у Србији. На један докуменат који се први пут појавио сада, на 109. сесији Међународне организације рада, а то је извештај генералног директора МОР који се на 37 страна бави анализом последица Ковида 19 на глобалном нивоу. Само ћу навести део из тог извештаја.

„Најупечатљивија статистичка процена МОР је да се као резултат пандемије Ковид 19 и мера за њено сузбијање, укупан број сати рада у свету током године смањио за скоро 9% у поређењу са последњим кварталом 2019. године, што је еквивалентно губитку 255 милиона радника са пуним радним временом“. Ова шокантна бројка сугерише да је пандемија имала четири пута већи негативни утицај на запосленост, од финансијске кризе 2008. године. „Скоро половина губитака радног времена настала је због губитка посла. Без посла је остало 33 милиона људи, а још више њих, 81 милион, напустило је тржиште рада и постало неактивно. Друга половина губитака радног времена је резултат његовог смањења или пуне суспензије, чак и уз очување радно-правног статуса запослених. Дакле, и оних који су сачували радно-правни статус, али су фактички остали без посла“.

То су поражавајуће чињенице. Србија сигурно није могла да остане ван светских догађаја. Немогуће да је у свету оволико пала запосленост, а да код нас расте – иако сам економиста, то не разумем.

6.10. Горан Марковић

Инспекторат за рад

Подаци за укупан број оних који раде „на црно“, односно у неформалном сектору – су из нашег угла поражавајући. Ми смо, пре свега, део Министарства рада, и бавимо се сузбијањем рада „на црно“. Реч је о застрашујућем броју оних који раде без икаквог правног основа, или код нерегистрованог послодавца, или код оног који постоји, али без икаквог уговора или пријаве на обавезно социјално и здравствено осигурање.

Издвојио бих једну актуелну ствар, која се тиче рада од куће. Слажем се са мишљењима да законска регулатива није у потпуности регулисала ову материју и да ће се ићи на неке измене и допуне Закона о раду. Међутим, ми имамо тај манир да чекамо да се нешто деси, па нам је закон неопходан, али и постојећа законска регулатива је релативно потпуно уредила ово питање. Код нас је проблем што се то не примењује.

Рад од куће, у реалном сектору, тамо где се примењује Закон о раду, не може да се одреди на основу „одлуке“, већ је неопходно да се иде

на „анекс уговора о раду“. Анексом уговора о раду, како је уређено Законом о раду, мора да се уреде бројна питања, попут: радног времена, контрола његовог рада, као и амортизацији средстава, које запослени користи. Ту би синдикат могао да пружи информацију Инспекцији рада и осталим државним органима, и да на неки начин утиче на запослене.

Тамо где постоји рад од куће, неопходно је да то буде праћено анексима уговора о раду јер за разлику од класичног рада, неко ко ради од куће мора да има још неколико чланова уговора који регулишу ову материју.

6.11. Др Јован Пројић

национални координатор Међународне организације рада за Србију

Прошле године смо радили анализу везано за COVID 19 у Србији, и показали да ни код нас запосленост није порасла већ је пала за неких 17.500. Када читате званичне извештаје Завода за статистику, за отприлике 1% је пао бруто друштвени производ, али је у складу са тим пала и запосленост. Није много, мање него у неким другим земљама, али се десио тај мали пад.

Указао бих на то да се укупан број тих еквивалентних изгубљених радних места, од 255 милиона људи на глобалном нивоу, на веома различите начине манифестовао у земљама у свету. Један је била, наравно, раст незапослености, друга је скраћено радно време, што ми овде нисмо довољно искусили, и трећи је велики раст неактивности.

Овде се неминовно догодио раст неактивности током прошле године и оно где ми заиста заостајемо за светом јесте да је наша стопа незапослености „ниска, па је ниска“, и износи 49,7 одсто. У оним земљама које су се силно напатиле због Ковида, та стопа је пала за два процента, са 77% на 75%, и ја их не бих жалио, јер наша стопа историјски није пребацила 50% много година уназад. МОП податке упоређује након што добије податке од земаља чланица. Ми имамо проблем са статистиком у односу на неке развијене земље.

Криза око Ковида је много више утицала на младе него на остале. Стопа неактивности младих је порасла око 2,5 пута у односу на просечно становништво – у свету. За Србију тај податак нажалост немам.

Криза је диспропорционално утицала и на жене, и када гледате стопу незапослености и стопу неактивности.

Број смртних случајева прошле године био је 14% већи него у било којој години пре тога. И не верујем да је то случајно. У прва четири

месеца ове године, та бројка је, нажалост, 33 посто већа. У Србији је ове године, за прва четири месеца, умрло људи колико обично умре за шест месеци. Ја бих волео да знам зашто, али не бих желео да будем међу победницима којима је умрло 33 одсто људи више него било које нормалне године. Тако да су то теме о којима би требало да размислимо на неком другом скупу.

6.12. Проф. др Гојко Рикаловић

Председник Друштва економиста Београда

Заиста постоји проблем са нашом статистиком, са званичним подацима. Нама нису толико важне апсолутне цифре, важно је шта се дешава. Битно је да ли се нешто повећава или смањује. Када је реч о здравству, мислим да је дошло време, због свега овога што се дешавало, да се здравство прогласи економским фактором, а не социјалним. Да, можда, добије карактер као и војска. Оно нам треба током периода нормалног живљења, када нема неке пандемије, епидемије и тешких проблема – да се припрема да оствари висок ниво развијености, компетентности, технолошке опремљености, и да када се овако нешто деси, немамо проблем. Ако дођемо у овакву ситуацију, па кампањски решавамо ствари, ми ћемо нешто урадити, али је боље да смо имали другачији приступ.

Ако приватни стоматолози лече овде људе из иностранства, долазе људи из САД да овде поправљају и праве зубе, то би могло да се обезбеди и у јавном здравству. Потребно је да се направи другачија стратегија, да се обезбеди у јавном здравству ниво услуга за све. Зашто људи иду код приватника? Зато што има материјала и не чека се на преглед, а прегледа га исти стоматолог који ради у јавном здравству. Мислим да то није добро, јер сваки спој приватног и јавног доводи до корупције. Приватни интерес је апсолутни интерес, он побеђује. То важи и за јавно приватно-партнерство било које врсте. Увек страда јавни интерес. У свету се залажу да се то смањи или сузбије.

А сада порука за синдикат. Ова пандемија је дала један добар резултат у подручју афирмације руралног подручја и руралне економије. Како ствари стоје, биће још епидемије и пандемије. Скочила је цена квадрата у селима, број трансакција око кућа се повећава. Људи раде на даљину, дигитализација обезбеђује да се живи здраво, тамо на селу. Све то има своје. Концепт развоја, који обогаћује одрживи развој, јесте задругарство. Код нас је задруга дошла у проблем, раније због неких друштвених утицаја, а сада зато што се појавила ријалити емисија са истим називом, „задруга“. Наша позната економскиња, Зорка Закић, написала је да се напушта термин задруга, да изаберемо интернационални термин, да не бисмо искарикирали то што вреди.

Задругарство се сада јавља као концепт одрживог развоја. Синдикалне задруге имају и те какав значај свих врста, и на то треба обратити пажњу. Рецимо, Рајфајзен банка је настала као задружна банка. Синдикат ту може да да велики допринос и велики утицај. Код нас карактер својине то решава. У Закону о приватизацији пише да се под приватизацијом подразумева трансформација државног и друштвеног капитала постојећих предузећа, а не каже се да је приватизација заправо прелаз у приватне руке. То не пише, зато што то омогућава да ради како ко хоће. За вас синдикалце је важно и да око Закона о раду водите рачуна о свакој формулацији.

7. Затварање Округлог стола

Љубисав Орбовић, председник СССС

Ми смо као Савез, и уопште синдикати, веома подржавали медицину рада. Борили смо се, имали смо их у фабрикама и они су, гасећи те фабрике, угасили и медицину рада. У Крагујевцу смо имали чак и један протест када су људи дошли да заштите медицину рада. Нажалост, нико нас тада није пратио, сви који су тада били на власти су говорили да смо ми прошлост, да је ово неки нови свет, а ми смо знали и тада и сада какве ће бити последице тога. Надам се да ће у будућности доћи до неких помака и да ће се медицина рада вратити.

Друго питање је око здравства уопште. Здравство у Србији и запослени, поготово током пандемије, заслужују сваку могућу похвалу. Ако можемо говорити о ратницима, у овом случају су они били ратници. Ми и колеге из УГС смо, пре овога, на Социјално економском савету разговарали о минималној заради. Да би се учинила услуга послодавцима, да се пусти повећање минималне зараде, дошло је до смањења доприноса из здравства, чиме је „ударен нож“ управо запосленима. Приватнику, односно власнику капитала, приходи су се повећали, он је добио јер ће да плати лекара, а остали то нису могли да добију. На примедбу коју смо тада имали, да се то не ради, министар финансија је рекао да „ако треба ми ћемо доплатити из буџета“. Сада се показало да је требало да се доплати из буџета, али ми смо као друштво морали да оставимо систем, неко је мало пре рекао да, захваљујући нашем систему, који нисмо успели да разградимо, како је била намера у неком ранијем периоду, успели да се овога пута ишчупамо, надам се са најмањом могућом штетом.

Савез самосталних синдиката Србије је ове године, на Дан нашег синдиката, 27. априла, доделио признања организацијама и појединцима који су остварили изузетан допринос у раду. Три признања смо дали здравственим радницима у РХ Центру Русанда из Мелинаца, Клиничком центру Србије, и др Горану Стевановићу, директору Инфективне клинике у Београду.

Ја сам у синдикату доста дуго, прошао сам сву хијерархију. Нема ни једног председника државе који није био у овој сали или у сали Дворане синдиката, где се делило ово признање. Ове године, први пут су сви

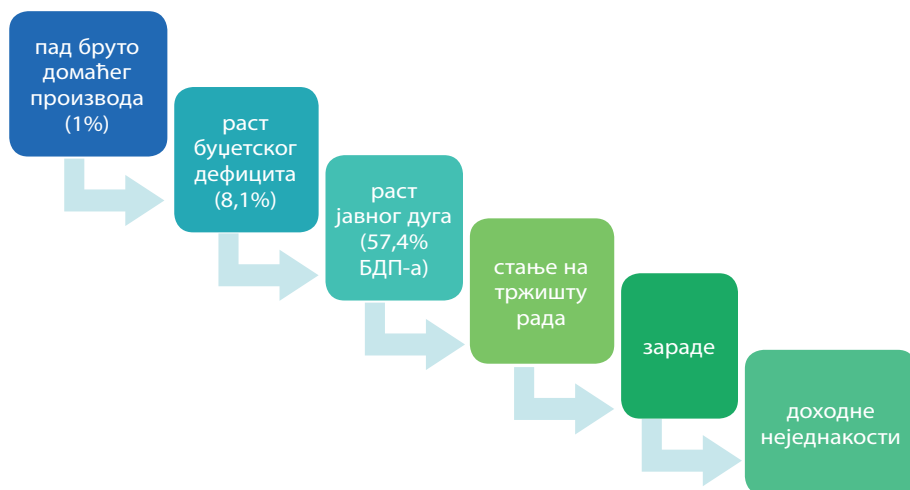

који су били присутни у сали, а било је више од 150 људи, устали аплаузом да поздраве др Горана Стевановића. То је био поздрав и признање њему и свим лекарима и здравственим радницима и ја се тиме поносим. Нико до сада није добио такав аплауз и то је знак признања и то је наша обавеза прима тим људима. Сви знамо каква је била Инфективна клиника пре тога, а сада се на њој ради пуно и на свим другим болницама у Србији.

Закључци

1. Појава епидемије у значајној мери одразила се на привреду и друштво у Србији. Последице пандемије, која још траје, утицале су на:

2. Материјални положај запослених у Србији, у периоду након проглашења пандемије COVID-19, у великој мери био је условљен обликом радног ангажовања запослених, величином правног лица односно послодавца код кога су запослени радили, делатношћу послодавца и обликом својине.

У најнеповољнијем положају били су:

неформално запослени

запослени у микро предузећима

запослени у секторима саобраћај и складиштење и услуге смештаја и исхране

запослени код послодавца у приватном сектору

3. Неопходне су мере за побољшање материјалног положаја запослених, смањење доходне неједнакости и сиромаштва.

4. Минимална зарада мора бити најмање на нивоу минималне потрошачке корпе, а просечна зарада на нивоу просечне потрошачке корпе. За месец фебруар 2021. године, просечна потрошачка корпа износила је 74.892,57 динара, а минимална потрошачка корпа 38.354,39 динара. Упооређујући висину просечне, медијалне и минималне зараде и просечне и минималне потрошачке корпе, долазимо до следећих података:

- а) просечна зарада од просечне потрошачке корпе нижа је за 9.603 динара или за 12,82%;
- б) минимална зарада од минималне потрошачке корпе нижа је за 6.350 динара или за 16,56%.

5. Неопходно је појачати инспекцијски надзор у циљу смањења рада на црно.

6. Тренд раста несигурних облика запошљавања, који је започео претходних година, настављен је и у 2020. години. Због чињенице да све већи број запослених ради од куће, требало би га на одговарајући начин регулисати у колективним уговорима, као и у законској регулативи.

7. Захваљујући мерама Владе, није дошло до значајније пада запослености и зарада. Међутим, и даље је веома присутна доходна неједнакост и сиромаштво. У Србији, у апсолутном сиромаштву живи 7,2% становника, односно око 500.000 становника. Стопа ризика од сиромаштва и социјалне искључености, према последњем објављеном податку који се односи на 2019. годину, износи 31,7% (2,2 милиона људи). Стопа субјективног сиромаштва (израчунава се на основу оцене испитаника да „састави крај са крајем“) износи око 65%.

8. На стање на тржишту рада неминовно утичу и демографска кретања, а она су последњих деценија, а посебно у 2020. години и у I кварталу текуће године, крајње неповољна.

У 2020. години остварен је највећи негативан прираштај у последњих 100 година. Број умрлих је за 53.300 већи од броја рођених. У односу на 2019. годину, број умрлих је већи за 14.000. Према званичним подацима у 2020. години од болести COVID-19 умрло је 3.211 лица. Поставља се онда питање узрока смрти преосталих 10.789 лица (14.000-3.211). Да ли је у питању отежана доступност здравственој служби, материјални разлози или неки други разлози. Неопходно је интензивирање мера у циљу заустављања негативних демографских трендова.

9. Потребно је у Закону о безбедности и здрављу на раду (“Службени гласник РС”, бр. 101 од 21. новембра 2005, 91 од 5. новембра 2015, 113 од 17. децембра 2017 – др. Закон) дати ближу дефиницију менталног здравља и по могућству радње које угрожавају ментално здравље.

- у дефиницији је потребно упутити да се: појам металног здравља, као и радње које угрожавају ментално здравље ближе одређују колективним уговорима.
10. У нашим предлозима Колективног уговора код послодаваца утврдити одредбе о превенцији и заштити менталног здравља, а у оквиру одељка о безбедности и здрављу на раду.
  11. У Закону о безбедности и здрављу на раду посебно утврдити додатна права за жртве узнемиравања, као нпр: плаћено одсуство, премештај у другу радну околину, и др.
  12. Предвидети у прописима систем превенције и заштите менталног здравља, у смислу санкција ради примене прописа у овој области (*измена уредбе у области пословања Инспекције рада, са јасним инструкцијама како да препознају нарушавање менталног здравља, у Закону о безбедности и здрављу на раду, предвидети опште и брзо извршиве санкције за послодавца који повређује ментално здравље запосленој, као и ако не води уговоре са синдикалом у овој области, у доброј вери*).

Из средстава медија о округлом столу

Политика, среда, 16.06.2021. у 22:10, *Марија Бракочевић*

Пандемија мења начин рада и изазива стрес

Истраживање „Утицај измењених услова рада изазваних пандемијом на психичко здравље запослених” показало је да је додатни стрес на раду од укупно 610 учесника осећало 63 одсто испитаника (Фото Н. Марјановић)

Рад за време пандемије има негативан утицај на ментално здравље запослених. У то верује трећина од 610 испитаника, примарно чланова синдиката, који су учествовали у истраживању Савеза самосталних синдиката Србије „Утицај измењених услова рада изазваних пандемијом на психичко здравље запослених”. Угроженије су се ипак осећале жене и запослени између 35 и 50 година старости.

Додатни стрес на раду осећало је 63 одсто њих, а стрес изазван страхом да се зараза може донети кући осећање је које пријављује 45 одсто учесника ове анкете.

Како је објаснио др Рајко Косановић, из СССС, циљ овог истраживања спроведеног у априлу био је да се утврди како се радници осећају на послу, на који начин је пандемија утицала на њихово ментално здравље, да ли послодавци предузимају мере подршке радницима, а шта предузимају синдикати...

- Трећина испитаника је навела да промењена атмосфера и начин рада за време пандемије узрокују додатни стрес. Од физичких и психичких тегоба најизраженији симптоми били су осећај изолованости од других (53 одсто), стални осећај напетости (48 одсто), главобоља (51 одсто), немиран сан (47 одсто) и несаница (48 одсто). Страх за властиту сигурност и недостатак заштитне опреме пријављује веома мали број испитаника. Однос синдиката према приступу психичком здрављу оцењен је као позитиван – набраја Косановић.

Ипак, уколико постоје потешкоће с психичким здрављем, 41 проценат запослених сматра да може да рачуна на помоћ синдиката, док трећина њих верује да синдикат није предузео одређене активности у циљу побољшања психичког здравља. Четвртина учесника истраживања изјављује да о томе ништа не зна.

Када је реч о тржишту рада у Србији, једна од последица пандемије јесте убрзање тренда раста несигурних облика рада, односно посла на одређено време, преко агенције, сезонског, рада по уговору о делу и уговору о привременим и повременим пословима и неформалног рада, подвлаче синдикати.

- Сваки трећи радник ангажован је на пословима који су краткорочни, несигурни, без социјалног осигурања, без одговарајућих мера безбедности заштите на раду... Две петине свих запослених ради на несигурним пословима. Удео нестандартних радника међу запосленим порастао је са 11,4 одсто у 2010. на 22,5 одсто у 2019. години – подсећају надлежни и истичу да је удео радника на неодређено време међу запосленим у паду са 88,5 одсто, колико је износио 2010. године, на 81,4 одсто у 2014, као и на 77 процената, колико износи у протекле три године.

Број радника на одређено време у укупној запослености повећан је са 5,9 одсто у 2010. на 9,8 процената у 2014. години, односно на 14,1 одсто у 2019. години. У овом савезу подсећају и да је једна од последица пандемије повећање броја оних који раде од куће.

- Рад од куће мери се учешћем броја запослених који су радили од куће у укупном броју запослених. У четвртном кварталу 2020. на овај начин посао је обављало 9,2 одсто запослених и у односу на исти период 2019. такав рад је повећан за 0,5 одсто. Тако је у последњем тромесечју 2020. од куће радило око 269.000 запослених – наводе у Савезу самосталних синдиката Србије.

Радио 021

Пандемија учинила посао стреснијим, промењени атмосфера и начин рада

Рад за време пандемије има негативан утицај на ментално здравље запослених.

У то верује трећина од 610 испитаника који су учествовали у истраживању Савеза самосталних синдиката Србије «Утицај измењених услова рада изазваних пандемијом на психичко здравље запослених».

Угроженије су се осећале жене и запослени између 35 и 50 година старости. Додатни стрес на послу осећало је 60 одсто њих, а стрес изазван страхом да се зараза може донети кући осећање је које пријављује 45 одсто учесника ове анкете, преноси Политика.

Како је објаснио др Рајко Косановић из СССС, циљ овог истраживања био је да се утврди како се радници осећају на послу, како пандемија утиче на њихово ментално здравље и да ли послодавци предузимају одговарајуће мере подршке.

„Трећина испитаника је навела да промењена атмосфера и начин рада за време пандемије узрокују додатни стрес. Од физичких и психичких тежоба најизраженији симптоми били су осећај изолованости од других, стални осећај неизвесности и несаница“, навео је Косановић.

Када је реч о тржишту рада у Србији, једна од последица пандемије је убрзање тренда раста несигурних облика рада, односно посла на одређено време, преко агенције, сезонског, рада по уговору о делу и уговору о привременим и повременим пословима и неформалног рада, подвлаче синдикати.

„Сваки трећи радник ангажован је на пословима који су крајкорочни, несигурни, без социјалног осигурања, без одговарајућих мера заштите на раду“, наводи се у истраживању.

Једна од последица пандемије је и повећан број радника који раде од куће.

РТВ, 15. јун 2021.17.16 | Извор: Тањуг

Повећан је број несигурних послова током пандемије

Београд –

Страх од губитка радних места, пад економије, оштрија друштвена и економска раслојавања су главне одлике пандемије, оценио је данас на округлом столу «Утицај пандемије на запослене у Републици Србији», председник Савеза самосталних синдиката Србије (С С С С) Љубисав Орбовић.

Стручна група Самосталних синдиката је сачинила студију о утицају актуелне кризе на економски положај радника у Србији и на психичко здравље запослених у којој се наводи да је последица пандемије раст несигурних послова и смањивање броја запослених на неодређено време.

„На крају 2020. године било је 43.500 више запослених, али је приметна тенденција све већег запошљавања на уговор о делу, уговор о привременим и повременим пословима, а у најлошијем положају су били неформално запослени. То су они који раде код нерегистрованих послодаваца и код регистрованих послодаваца, али без уговора о раду. Њихов број је смањен за 32.000”, рекао је шеф стручног тима синдиката Рајко Косановић.

Он је навео да према последњим подацима више од трећине запослених ради несигурне послове.

Косановић је оценио да је број радника који обављају послове од куће порастао са око четири процента пре пандемије на преко 12 одсто у току кризе и да радно законодавство није пратило ту тенденцију.

Он је рекао да око 30 одсто испитаника изјавило да је пандемија негативно утицала на њихово психичко здравље, а међу њима је највећи проценат жена и старијих од 35 година.

Председник Друштва економиста Београда Гојко Рикаловић оценио је да је стопа раста БДП-а у Србији фетишизована категорија.

Он је навео да је стопа раста 2020. реално била минус један одсто, као што се званично тврди, али је упозорио да је истовремено прошле године продуктивност четири пута брже опала него запосленост.

Додао је да раст није стабилан, и да је свако претерано напредовање лоше као и претерано назадовање.

Рикаловић је позвао синдикат да развија солидарност и да организује расправе о проблемима које изазива либерални капитализам.

Криза капитал траје деценијама и пандемија је само израз те кризе.

Она изгледа као димна завеса за све проблеме на ово. Свету. Што је земља сиромашнима то је њен положај тежи а пандемија прикрива проблеме.

Научни сарадник Института друштвених наука Неда Новаковић рекла је да је пандемија открила све мане здравствене политике, јер се видело да је пре тога улагано мање од пет одсто БДП-а.

Додала је да држава има отворен конкурс преко кога најбољи медицински радници одлазе у иностранство.

И она је приметила да је изостало усаглашавање радног законодавства са променама насталим у току пандемије, а пре свега са радом на даљину.

„Послодавац није плаћао никакве трошкове, па су запослени радили на својим компјутерима, користили своје станове и тако нарушавали живот у сопственим домаћинствима. Рад се интензивирао, јер су за исту зараду улагали више напора“, истакла је Новаковићева.

Она је оценила да расположиви подаци указују на то да је 80 одсто новозапослених на несигурним и неквалитетним пословима и уговорима.

Новаковићева сматра да незапосленост опада због великог исељавања у иностранство и велике смртности, па је додала како се број становника у Србији за последњих 20 година смањила за 545.000 људи.

Државни секретар у Министарству здравља Зоран Радовановић рекао је да је одлазак лекара у иностранство светски тренд.

„Јесте да одлазе људи у свет. Наши лекари иду у Словенију, Словенци у Немачку, Немци у Скандинавију, Скандинавци у Арабију, из Арабије у Америку, али ви сви знате да јака економија омогућава останак људи.

Плата сестре која може да достигне и 100.000 динара је половина плате сестре у Немачкој, али је тамо живот скупљи“, рекао је Радовановић.

Оценио је да је СССС покренуо добре теме и подсетио да и Светска здравствена организација дефинише здравље као одсуство болести, али и стање потпуног психичког, физичког и социјалног благостања.

Литература

---

1. Bruno S Sergi, Enisa Salimović, Sanja Paunović and Rajko Kosanović, „*Wage developments in south-east Europe and the influence of economic policy*“, South-East Europe Review, Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe, 2/2019, p. 189–215.
2. Министарство финансија Републике Србије, *Билтен јавних финансија*, 4/2020, број 188, Београд, 2020.
3. Министарство трговине, туризма и телекомуникација Републике Србије, *Кључна моћ сјановништва – Пошрошачка корпа*, март 2021.
4. Rajko Kosanović, Sanja Paunović, *Ekonomski rečnik = Dictionary of economics, – речник | српски, енглески | Savez samostalnih sindikata Srbije, Signeta, Beograd, 2020.*
5. Rajko Kosanović, Sanja Paunović, *Health insurance system of the Republic of Serbia*, LAP Lamber Academis Publishing, 2019.
6. Републички завод за статистику Републике Србије, *Вишњи догађаји*, СН40, број 180-год. LXXI, 01.07.2021.
7. Републички завод за статистику Републике Србије, Саопштење, *Анкеја о радној снази*, РС 10, више бројева: број 182-год. LXXI, 30.06.2021; број 044-год. LXXI, 26.02.2021.
8. Републички завод за статистику Републике Србије, *Статистички календар Републике Србије 2021*, Београд, 2021.
9. Републички завод за статистику Републике Србије, Анкета о приходима и условима живота, *Сиромаштво и социјална неједнакост*, ПД10, број 283-год. LXX, 15.10.2020.
10. Sanja Paunović and Rajko Kosanović „*Further milestones in the economic development of south-eastern Europe*“, South-East Europe Review, Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe, 1/2019, p. 33–52.
11. *Закон о раду*, „Службени гласник РС“, бр. 24 од 15. марта 2005, 61 од 18. јула 2005, 54 од 17. јула 2009, 32 од 8. априла 2013, 75 од 21. јула 2014, 13 од 24. фебруара 2017 – УС, 113 од 17. децембра 2017, 95 од 8. децембра 2018 – Аутентично тумачење.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

